A tananyagba épített asszony

A *Kőmíves Kelemenné* című népballada feldolgozása kortárs párbeszédszövegek, kérdőíves felmérés és projektmunka segítségével

SZERZŐ:

TALLER Balázs Bonifác
magyar–történelem osztatlan tanári szak

TÉMAVEZETŐ:
dr. OSZTROLUCZKY Sarolta Johanna
habil**.** egyetemi adjunktus

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

A lezárás dátuma: 2025. január 28.

Tartalom

Bevezetés 4

1. A *Kőmíves Kelemenné* című népballada sajátosságai 6

1.1. A népballada műfaja 6

1.2. Az építőáldozat fogalma 6

1.3. A *Kőmíves Kelemenné* eredete 7

1.4. A *Kőmíves Kelemenné* variánsai 8

1.4.1. Az ajnádi gyűjtés eltérései, érdekességei 9

2. A népballadák taníthatósága 10

2.1. A népballadák helye a tantervben 10

2.1.1. A Nemzeti alaptanterv 10

2.1.2. A kerettanterv 11

2.1.3. A tankönyvek 11

2.2. A népballada tanításával kapcsolatos problémák és javaslatok 14

2.3. Következtetések 16

2.3.1. Az elemzést szervező fő témák 16

2.4. Hatástörténet és párbeszédszövegek 17

2.4.1. A versválasztás indoklása 19

3. A kérdőív 21

3.1. Oktatási célok 22

3.2. A kérdőív kérdései 22

3.2.1. Első szakasz 22

3.2.2. Második szakasz 23

3.2.3. Harmadik szakasz 23

3.2.4. Negyedik szakasz 24

3.2.5. Ötödik szakasz 25

3.2.6. Hatodik szakasz 25
3.2.7. Hetedik szakasz 26
3.2.8. Nyolcadik szakasz 26
3.3. A kapott válaszok értelmezése 27
3.4. Következtetések 31
4. A projekt 33
4.1. A projekt szakaszai 33
4.1.1. Inkubációs szakasz 33
4.1.2. A projekt indítása 34
4.1.3. A projekt végrehajtása 35
4.1.4. A projekt lezárása 35
4.2. A projekttől várt eredmények 36
Összegzés 37
Irodalom 38
Mellékletek 41
1. melléklet (udvarhelyszéki variáns) 41
2. melléklet (ajnádi variáns) 44
3. melléklet (Pál Sándor Attila: A falba épített asszony balladája) 47
4. melléklet (Závada Péter: Mész) 48
5. melléklet (a kérdőívre adott válaszok kiértékelő grafikonjai) 49
6. melléklet (Nyilatkozat) 53

BEVEZETÉS

A kutatásom megkezdésében, illetve a pályamunkám megírásában több motivációs tényező is szerepet játszott. Először középiskolás koromban került népballada-gyűjtemény a kezembe. Emlékszem, hogy Kallós Zoltán *Balladák könyve* című (1977) gyűjteményének darabjait olvasva milyen izgalmasnak tartottam a belőlük kibontakozó archaikus világ- és emberképet. Tanárjelölt egyetemi hallgatóként ebből az élményből kiindulva gondolkodtam el azon, hogy miként lehetne jobban bevonni a népballadákat az irodalomtanításba. További erős érv volt a kutatás megkezdése mellett, hogy bár a Nemzeti alaptanterv által kitűzött célokkal remekül harmonizálnak a népballadák tanításából kibontható ismeretek és kérdéskörök, azok mégis csak marginálisan jelennek meg a magyar közoktatásban (a hazai középiskolás tankönyvek nem, vagy csak az említés szintjén foglalkoznak a műfaj egyes darabjaival). Ezen felbuzdulva – hiánypótló szándékkal – igyekeztem egy olyan komplex feladatcsoportot összeállítani, melynek révén a tanulóknak lehetősége nyílik mélyebben foglalkozni egy ismert magyar népballadával, s ennek hatására társadalmi, kulturális és identitásbeli kérdésekkel is szembesülnek, valamint a kortárs szövegek tananyagba emelése is megvalósul, egyszerre teljesülnek tehát „a műveltségközvetítés, a személyiségfejlesztés, a morális és az érzelmi nevelés" alaptantervi céljai (vö. Nat, 2020, p. 301.).

A tanítási gyakorlatom során, Arany János balladaköltészetének bevezetése kapcsán fontosnak tartottam, hogy a népballadákkal ne csak érintőlegesen, de legalább egy teljes tanóra, vagy akár tanórán kívüli tevékenységek (kérdőív, projektmunka) keretében is foglalkozhassunk. A műfaj legismertebb darabjai közül – gondolva az *Ágnes asszony* című Arany-balladával való szövegpárbeszéd későbbi kiépíthetőségére – a *Kőmíves Kelemenné* című népballadát választottam. Kutatni kezdtem a témában, és hamar nyilvánvalóvá vált számomra, hogy egy nagyon komplex, filológiai és hatástörténeti értelemben is szerteágazó irodalomtörténeti példával állok szemben.

Dolgozatomban – ahogy címe is mutatja – a *Kőmíves Kelemenné* című népballada taníthatóságát vizsgálom, párbeszédszövegekkel és projektmunkával segítve a mű feldolgozását. A dolgozat első fejezetében bemutatom a választott népballadát, és röviden ismertetem a szöveggel kapcsolatos filológiai kutatások eddigi eredményeit. Felhívom a figyelmet arra, hogy a balladának számos variánsa ismert, melyek közül többnek is lehetségesnek tartom az oktatásba való bevonását. Ebből következően az Ajnád községben

gyűjtött ballada-variánst részletesebben is bemutatom (lásd. 1.4.1. fejezet, illetve a 2. melléklet).

A dolgozat második fejezetében megvizsgálom, hogy milyen formában jelenik meg a *Kőmíves Kelemenné* a különböző tantervi szabályozó dokumentumokban (Nat, kerettantervek), illetve a tankönyvekben. Ugyanitt vizsgálom a szöveg taníthatóságát, bemutatva a ballada hatástörténetét és ismertebb feldolgozásait mint lehetséges intertextusokat. A népballadához általam társított, kortárs párbeszédszövegek (Pál Sándor Attila: *A falba épített asszony balladája*, Závada Péter: *Mész*) kiválasztását a fejezet végén megindoklom.

A dolgozat harmadik fejezetében egy általam összeállított kérdőívet mutatok be, amely a párbeszédszövegekkel kiegészített népballada tanításának első lépése lehet. A kipróbálás szakaszában az említett kérdőívet harminc középiskolai diák töltötte ki, ezért ezt a fejezetet két részre osztottam. Az első részében a kérdőív felépítését és kérdéseit, illetve az azok mögött húzódó pedagógiai és interpretációs célokat mutatom be, míg a másodikban a beérkezett válaszok ismertetése, illetve elemző feldolgozása történik meg. A dolgozatban a kérdőív egyszerre jelenik meg tanítási eszközként (mint lehetséges házi feladat) és kutatási módszerként. A válaszok alapján levonom a következtetést, miszerint a szövegek alaposabb feldolgozására valószínűleg érdeklődés mutatkozna a diákok körében, ezért a negyedik fejezetben egy ezzel a céllal készített projektmunka tervét vázolom, amely csoportos vagy egyéni alkotómunkára hívja a tanulókat az általam, a téma kapcsán fontosnak tartott kérdéskörök mentén.

1. A *KŐMÍVES KELEMENNÉ* CÍMŰ NÉPBALLADA SAJÁTOSSÁGAI

1.1. A népballada műfaja

A népballada műfajának szakirodalmi definíciójában kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak. Dolgozatomban elsősorban Vargyas Lajos *A magyar népballada és Európa* című két kötetes munkáját veszem alapul. Bár ez a monográfia 1976-ban jelent meg, megállapításai a mai napig meghatározók a balladakutatás területén. Ahogy Vargyas (1976a, p. 5.) is utal rá bevezetésében, ezen a területen a megállapítások nem avulnak el olyan gyorsan, mint például a természettudományok, vagy napjainkban még inkább az informatika területén. Megállapítja, hogy a ballada minden nép körében némileg másképp definiálható, de formájában és stílusában Európa-szerte hasonlóan gondolkodnak róla a kutatók: a ballada rövid, elbeszélő költemény, amely a kihagyások eszközével él (balladai homály), csak a megértéshez leginkább szükséges cselekménymozzanatokat mondja el, legtöbbször párbeszédes formában. Általában valamilyen tragikus témát dolgoz fel. (Vargyas, 1976a, pp. 9–10.) Ezeket a megállapításokat kiegészíthetjük azzal, hogy a magyar népballadák általában a paraszti kultúra termékei, és gyakori témájuk a szerelem. Ezzel összhangban vannak tankönyveink megfogalmazásai, azzal a különbséggel, hogy az általános iskolás tankönyvek kivétel nélkül hangsúlyozzák, hogy a ballada egy átmeneti műfaj, amely mindhárom műnemre jellemző elemeket tartalmaz. (lásd. 2.1.3. fejezet) Egyes tankönyvek (pl. Bálint, 2020) megállapítják, hogy a népballadák jellemzője a műballadákkal szemben, hogy szerzőjüket nem ismerjük, és így több variánsuk létezhet.

A magyar népballadákat három nagy történeti csoportra szokás osztani: régi stílusú ballada, betyárballada és új stílusú ballada. (Faragó, 1998, p. 35.) Ezek közül *A falba épített asszony balladáj*át a régi stílusú népballadák közé sorolják, már csak a témája miatt is. (Faragó, 1998, pp. 295–296.)

1.2. Az építőáldozat fogalma

A *Kőmíves Kelemenné* című ballada az építőáldozat ősi hiedelmére épül, amely egy világszerte ismert népi babona. Lényege, hogy az építkezési munkálatok megzavarnak egy helyi szellemet, akinek kiengesztelése csak valamilyen áldozattal (jellemzően emberáldozattal) lehetséges.

Amíg az áldozat be nem következik, az építkezés nem járhat sikerrel. Különböző helyeken különböző építményekről (hidak, várak, házak stb.) szólnak történetek, melyek „vért kívántak". Az építőáldozatot bizonyos kultúrák valóban alkalmazták is, míg másoknál egyéb nyomát nem látjuk, csak mondáikban jelenik meg. (Ortutay szerk., 1977, pp. 697–698)

Habár az építőáldozat hiedelme az egész világon ismert, verses, balladai formában csak balkáni és kaukázusi területről kerültek elő feldolgozásai. (Vargyas, 1976b, p. 37; Faragó, 1996., pp. 112–113.; lásd még: Ortutay, 1955, p.438.; Faragó, 1998, p. 296.; Vágási, 2015, pp. 4–6.)

A falba épített asszony balladájában egy asszony hűsége okozza tragédiáját. A magyar népballadák körében gyakoriak a női főszereplők, mivel a műfajt jellemzően nők énekelték. (Küllős, 2017)

1.3. A *Kőmíves Kelemenné* eredete

A néprajzi gyűjtések kezdete a XVII. század végére és a XIX. század elejére tehető, ekkor kezdett a közvélemény a népköltészet, azon belül is a népballadák iránt érdeklődni. Ebből az időszakból való az általam tárgyalt ballada első írott közlése is. Az Almásy-kéziratot (Vargyas, 1976b, p. 25.) Erdélyi János adta közre, de ezt megelőzően Berzsenyi Dániel egy levelében is olvashatunk a témáról: „Sok darabjaimmal úgy vesződöm, mint Vak Béla azon várával, melyet a Ság tetején akart építeni; amit nappal csinálok, éjjel leomlik." (Berzsenyi, 1809 idézi Vargyas, 1976b, p. 25.) Tehát a ballada bizonyos motívumai már korábban is ismertek voltak.

Ebből a korszakból megemlítendő Kriza János *Vadrózsák* című népköltészeti gyűjteménye 1863-ból, amelyben már szerepelt *Kőmíves Kelemenné balladája*. Mivel a balladát a gyűjteményhez köthető irodalmi vitában, a Vadrózsa-pörben is megemlítették, számos gyűjtő kezdte keresni a magyar változatokat.

Ennek köszönhetően már a XIX. század végére több variánsa is ismert volt a népballadának, sőt a kutatók érdeklődését is felkeltette. Horger Antal (1902) is írt a *Kőmíves Kelemenné*ről 1902-ben. Cikkében– Sarudy (1899) cikkével vitatkozva – amellett foglalt állást, hogy a népballada az általa ismert nyolc magyar variáns alapján a románoktól kerülhetett a magyar folklórba.

Solymossy Sándor (1924) a ballada motívumainak elemzése alapján arra a következtetésre jut, hogy a ballada valamely másik néptől, nem a románoktól került a magyarsághoz. Később

Ortutay Gyula (1935; 1955) gyűjteményeiben is megjelenik a ballada több variánsa. Az eredetéről ő is úgy vélekedik, hogy nem lehet a románból átvett, ám különösebb újdonságot nem állapít meg. Az 1950-es évekig tudományos konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy a ballada eredeti változata a görög lehetett.

Vargyas Lajos nagyszabású kutatást végez a népballadával kapcsolatban, melynek eredményéről *A magyar népballada és Európa II*. című munkájában (1976b), illetve korábbi tanulmányaiban (Vargyas, 1959.) olvashatunk. A ballada idegen nyelvű és magyar variánsainak összevetésével arra a következtetésre jut, hogy a *Kőmíves Kelemenné népballadája* a magyarok vagy a hozzájuk csatlakozott népcsoportok által került a térségbe, ezzel vitatja a népballada görög eredetét, amellyel a korábbi kutatók mind egyetértettek.

Gondolatmenetét alapvetően arra a korábban ismertetett tényre építi, hogy az építőáldozatnak balladai feldolgozása világszerte csak a Kaukázusban és a Balkánon ismert, ráadásul ezen variánsok között motivikus kapcsolat is felfedezhető. Elméletét a téma kutatóinak többsége nem fogadta el, Faragó József például vitatja Vargyas álláspontját, és azt a megállapítást teszi, hogy a népballada átvételének helye Déva városa (Faragó, 1996) kell legyen. Faragó úgy gondolja, hogy a XVIII. században betelepült bolgár népességtől vette át a magyarság, és a marosi tutajozás révén terjedt el. Ez magyarázza, hogy Déva városa (egy-két kivételtől eltekintve) minden variánsban megjelenik, illetve azt is, hogy miért Erdély területéről ismert a legtöbb gyűjtés.

A ballada eredetére vonatkozóan tehát mai napig nem rendelkezünk minden kétséget kizáró bizonyítékokkal, ebből következően a tudományos konszenzus is várat magára.

1.4. A *Kőmíves Kelemenné* variánsai

A falba épített feleség balladája nagy ismertsége ellenére nem tartozik a legnagyobb számban felgyűjtött népballadáink közé, elsősorban erdélyi gyűjtései ismertek. Vargyas Lajos (1976b, pp. 25, 27–28) negyvenhét magyar és ötszázöt idegen nyelvű változatról számol be. Mára még több variáns vált ismertté. Albert Ernő, aki 1995-ben foglalja össze az addigi kutatások eredményeit, 2004-es balladagyűjtésének megjegyzésében megállapítja, hogy ekkorra már kilencvenhat magyar változata ismert ennek a balladának. (pp. 301–303) A ballada további kárpátaljai gyűjtései Fábián Vári László gyűjteményében (2012) olvashatók. A különböző variánsok között mind formában, mind tartalomban óriási különbségek fedezhetők fel. Az

alábbiakban egy, a legismertebb változattól jelentősen eltérő variánst vizsgálok meg tüzetesebben.[1]

1.4.1. Az ajnádi gyűjtés eltérései, érdekességei

Ez a variáns egy sokkal meseibb változata a balladának. Már az énekelt rész története is mesésebb elemeket tartalmaz, például az intrikus, gonosz szolga alakját, aki Kőmíves Kelemen kérésével ellentétes üzenetet ad át Kőmíves Kelemennének, emiatt lesz ő az első asszony, aki odaér Déva várához. Ennek a változatnak a második fele prózai szöveg, amely már sokkal inkább emlékeztet népmesére, mint balladára. A megszokottól eltérően ebben a variánsban Kőmíves Kelemenné gyermeke még nem született meg, várandósan, élve építik bele a falba, és ott szüli meg gyermekét. A falba építve mindketten életben maradnak, Kelemen későbbi házassága alkalmával az asszony elküldi gyermekét a jegygyűrűjével. Amint ezt Kőmíves Kelemen meglátja, leveszi a ruhát új feleségéről, és a régire adja, így újra egymásra találnak.

Ez a jól ismert változatnál optimistább, tipikusan mesei befejezés („*Attul kezdve mindig együtt éltek*”) elveszi a tragikum élét, ily módon – véleményem szerint – sokkal befogadhatóbb lehet a hatodik osztályos tanulók számára, akik a mese műfaját már jól ismerik. Hasznosnak tartanám, ha az ismert udvarhelyszéki gyűjtés helyett (vagy mellett) hatodik osztályban ez a variáns is helyet kaphatna (például ajánlott olvasmányként) az általános iskolai kerettantervben.

[1] 2. melléklet: Lajtha László: Erdélyi népköltés, *Pásztortűz 27(4).*, 211–212. lásd még Ortutay, 1955 pp. 12–15

2. A NÉPBALLADÁK TANÍTHATÓSÁGA

2.1. A népballadák helye a tantervben

2.1.1. A Nemzeti alaptanterv

A 2020. évi Nemzeti alaptanterv (Nat) a magyar nyelv és irodalom műveltségterület pontja alatt egyik korosztály esetében sem tesz konkrét említést a népballadákról. Azokhoz legközelebb a 9–12. osztályos korosztály számára kijelölt, memoriterként megtanulandó, szabadon választott Arany-ballada áll.[2] (1–4. osztályosok számára kitűzött cél a tapasztalatszerzés népköltészeti alkotásokból, de ide természetesen inkább népdalokat képzelnék el.[3])

Annak ellenére azonban, hogy a Nat nem tesz említést erről a műcsoportról, számos kitételével igen könnyen összeegyeztethető volna népballadáink bevonása a tananyagba. Íme néhány példa:

> *„Alapvető cél a Kárpát-medencei magyarság által létrehozott nyelvi, irodalmi kultúra legkiemelkedőbb alkotásainak megismertetésével olyan műveltségsztenderd kialakítása a tanulókban, amely biztosítja a nemzeti kultúra generációkon átívelő megmaradását és fejlődését."* (p. 301)

A „Kárpát-medencei magyarság"[4] kifejezés használata arra utal, hogy a határon túli magyar irodalom megismertetése a kiemelt alaptantervi célok között szerepel. Az erdélyi gyűjtések nyomán ismertté vált *Kőmíves Kelemenné* különösen megfelel ennek az elvárásának.

Ugyanebben az idézetben olvashatjuk, hogy cél a kultúra *generációkon átívelő megmaradása*, amire nehezen találhatnánk kiválóbb példát, mint a népköltészet alkotásai, melyeknek jellemzője, hogy hosszú ideig szájhagyományként, nemzedékeken átívelő kultúrkincsként maradtak fenn.

[2] Nat 2020, p. 312.
[3] Nat p. 307.
[4] Ezt a kifejezést többször is hangsúlyosan használja a Nat a magyar nyelv és irodalom műveltségterület céljainak és alapelveinek leírása során. pp. 300–302.

A Nat egy másik bekezdésében a következőket olvashatjuk: „*a tanár […] hagyományt és tudást ad át*” (p. 301), ami szintén harmonizál a népköltészet hagyományos alkotásainak tanításával.

Természetesen egyéb példák is felhozhatók lennének, de már ezek alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy a Nat alapján érdemes az iskolában foglalkozni népballadáinkkal.

2.1.2. A kerettanterv

A kerettanterv alapján először hatodik osztályban találkozhatnak a tanulók a népballadákkal. A *Hősök az irodalomban* témakör keretei között megismerik a népballada fogalmát (elsősorban a műballadával összevetve), illetve ajánlott olvasmányként a *Kőmíves Kelemenné* is megjelenik a kerettantervben, a *Szeretet, hazaszeretet, szerelem* témakör címszava alatt.

A 9–12. évfolyam számára írt kerettanterv alapján meghatározott törzsanyagban nem jelenik meg sem a népballada fogalma, sem maga *A falba épített feleség* balladája, de természetesen helyet kapnak Arany János balladái, amelyeknek elemző értelmezése kerettantervi elvárás. Ennek fényében érdemes lehet visszautalni valamely népballadára, hiszen köztudott, hogy Arany számos balladájának alapvető forrásai, ihletői voltak a népballadák.

2.1.3. A tankönyvek

A hatodik évfolyam számára íródott, akkreditált tankönyveink foglalkoznak *A falba épített feleség* balladájával. A *Kőmíves Kelemenné*t a *Hősök az irodalomban* témakör alatt tárgyalják, ezzel kissé eltérve a kerettanterv ajánlásától. Narratívájuk lényege, hogy Kőmíves Kelemennét mint passzív, női hőst értelmezik.

A Janik Mária és Legeza Márton által írt tankönyvben (2021)[5] öt oldalt tesz ki a népballada tárgyalása, ennek nagy része maga a szöveg. A tankönyv a ballada legismertebb, a *Vadrózsák*ban (Kriza, 1863) megjelent variánsát használja (udvarhelyszéki gyűjtés). A népballada szövege alatt annyit megjegyezve, hogy „*(székely népballada)*”, forrásként az Arcanum online szöveggyűjteményére[6] hivatkozik. A szöveget tankönyvi magyarázatok követik kék háttér előtt. Az első ilyen kék buborék címe „Életáldozat” (p. 28), melyben arról olvashatunk, hogy Kőmíves Kelemenné az áldozatszerep vállalásával passzív hőssé válik. Ezt

[5] OH-A jelzésű tankönyv (Irodalom 6.)

[6] https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Szoveggyujtemeny-szoveggyujtemeny-1/a-kuruc-kor-irodalma-A2A/nepballadak-vitezi-enekek-AF4/komives-kelemenne-a-falba-epitett-asszony-AF5/ (2025. 01. 20.)

követően a tankönyvi fejezet az építőáldozat hiedelmének rövid magyarázatát adja (a fogalom használata nélkül), majd az alábbi megállapítás következik:

> „*A most olvasott történet egy ballada: ebben a műfajban gyakran találkozunk hasonlóan tragikus történetekkel. A balladák a népmesékhez és népdalokhoz hasonlóan egy közösség szórakoztatását is szolgálták."* (Janik & Legeza, 2021., p. 28)

A következő kék buborék a ballada műfajával foglalkozik, különösen a műnemköziségével, majd a fent idézett szakasz tartalmát olvashatjuk újra, más megfogalmazásban:

> „*A balladák eredetileg a népköltészeten belül léteztek, a népmesékhez és népdalokhoz hasonlóan egy közösség tanítását és szórakoztatását is szolgálták. A hagyományok őrzői is voltak, és sokszor ezek alapján tudunk következtetni egy nép ősi hiedelemvilágára. A balladák gyakran egy tragikus eseményt mondanak el.*" (Janik & Legeza, 2021a, p. 29.)

Ezt, a diákok számára a szöveghez nehezebben kapcsolható elméleti részt a kérdések követik.

A tankönyv öt kérdést tesz fel, mindegyiket a mű cselekményével kapcsolatban. Ezek a kérdések segítenek a diákoknak a cselekmény értelmezésében, de hermeneutikai értelemben vett, értő interpretációra vélhetően nem vezetnek (ha ugyan ez cél egy hatodikos osztályban). Az ötödik kérdés véleményalkotásra buzdít, ezért úgy vélem, sokkal jobban képes bevonni a diákokat a műértelmezésbe. A kérdés így hangzik: „*Helyesen cselekszik-e Kőmíves Kelemen, amikor nem mondja el a fiának, hogy mi történt az édesanyjával?*" Véleményem szerint ez a kérdés az egyetlen, amely túlmutat a cselekmény puszta megértésén. Ehhez hasonló kérdést én is feltettem a kérdőívemben (lásd 3.2.5. fejezet).

A tankönyvi lecke végén egy ábra is szerepel, amely annak átismételtetésére szolgál, hogy milyen szempontok alapján soroljuk a balladákat a műnemek közti, átmeneti műfajok közé.

Radóczné Bálint Ildikó tankönyve (2020)[7] szintén öt oldalban tárgyalja a szöveget, sokkal több színes illusztrációt használva. Egy fénykép is megjelenik Déva váráról, ami egyértelműen közelebb hozza a szöveget a tanulókhoz. Ez a tankönyv is ugyanazt a variánsát használja a balladának, ugyanazzal a forrásmegjelöléssel, mint a Janik Mária és Legeza Márton által írt

[7] Irodalom 6. (OH-B jelű tankönyv)

tankönyv. A tankönyvi lecke előkészítő jelleggel is feltesz egy kérdést: felidézteti a diákokkal a három műnem jellemzőit, és arra kéri őket, hogy figyeljék meg, hogy melyik műnem ismertető jegyeit fedezik fel a szövegben, ezzel rávezetve őket arra, hogy a ballada műfaja mindhárom műnemre jellemző elemeket tartalmaz.

A szöveget itt is elmélet követi. Először az építőáldozat hiedelmét mutatja be a lecke, majd a ballada műfaját definiálja, valamivel részletesebben, mint az előzőleg tárgyalt tankönyv. Kitér a szűkszavú, szaggatott előadásmódra és az ismétlések gyakoriságára. Ennek a tankönyvnek az első két kérdése jóval komplexebb, mint az előzőé, ezek több teret hagynak a kreativitásnak, valóban elgondolkodtatnak a ballada cselekményével kapcsolatban, miközben igyekeznek a műfaj jellemzőjére, a balladai homályra is rákérdezni. A következő két kérdés zárt végű, az ismétlések kikeresésére és a ballada verselésére vonatkozik. Ezeket követi még két kapcsolódó kérdés, amelyek szerintem érdekesek lehetnek a korosztály számára. Az első kérdés a „*szoros idő*” és „*erős egyezség*” kifejezések megmagyarázására vonatkozik, a másik pedig egy interdiszciplináris jellegű kérdés, amely során meg kell keresniük Déva városát a földrajzi atlaszban, illetve képeket nézniük a várról, és ez alapján vitatniuk vagy megerősíteniük a tankönyvi magyarázószöveg következő mondatát:

> „*A vár elhelyezkedése, nehéz megközelítése ad magyarázatot arra, hogy a várépítő kőművesek miért gondolták, hogy emberáldozat nélkül nem tudják a falakat felépíteni.*” (Bálint, 2020, p. 24.)

Pedagógiai szempontból szerencsésnek tartom, hogy a lecke is felhívja a figyelmet arra, hogy a tankönyvi szövegek is kritikával kezelendők. Minden bizonnyal a diákok számára is izgalmas, ha lehetőséget kapnak rá, hogy ők ítéljék meg, hogy a tankönyvi állítás mennyiben érvényes.

Mindkét tankönyvhöz tartozik munkafüzet is, ezek szintén tartalmaznak kérdéseket a népballadával kapcsolatban. Az „A” jelű munkafüzet (Janik & Legeza, 2021b, pp. 12–13.) négy kérdést tartalmaz ebben a témában, amelyek többnyire nem sarkallnak a szövegről való gondolkodásra, talán a harmadik kivételével: ez a feladat a szereplők sorba állítását követően azt várja a diákoktól, hogy állapítsák meg, hogy milyen esemény köthető az egyes szereplők megjelenéséhez, de ez a feladat is sokkal hatékonyabb lenne, ha lenne egy *b* része, amely az események és a szereplők összekapcsolódásának okára kérdezne rá.

A „B” jelű munkafüzet (Bálint, 2020b, pp. 12–13.) hét kérdést tartalmaz a balladával kapcsolatban, és vannak köztük olyan kreatív feladatok is, amelyek hatékonyan segítik az elgondolkodást a szöveg mentén. Különösen izgalmas az ötödik és a hatodik feladat. Mindkettő

szerepjátékra épül. Az ötödikben a diákoknak bíróságot alkotva kell eldönteni, hogy milyen ítéletet rónának a kőművesekre. A hatodikban Kőmíves Kelemen szomszédjának a helyébe kell képzelniük magukat, és a tragédia után a szomszéd Kelemenhez intézett első szavait kell leírniuk. Ezek a feladatok jobban átéreztetik a diákokkal a ballada eseményeit, és közben morális ítéletalkotóképességüket és empátiájukat is fejlesztik.

A 11. évfolyam tankönyvei közül az egyikben (Volant, 2022, p. 80.) csak az említés szintjén jelenik meg a Kőmíves Kelemenné. A lecke emlékezteti a diákokat arra, hogy korábban már tanulták ezt a balladát, és felszólítja őket, hogy idézzenek fel néhány ismeretet a balladával kapcsolatban: a cselekményt, a cselekmény mögött álló hiedelmet, a tragédiát (amely a balladában történik) és a különböző műnemi sajátosságokat. Míg más tankönyvekben még az említés szintjén sem szerepel ez az ismeretanyag (pl. Kiss & Tankó, 2022).

2.2. A népballada tanításával kapcsolatos problémák és javaslatok

A népballadák tanításának nehézségeiről Nagy Anna cikkében (2011) olvashatunk. Bevezetésként a szerző azt a kérdéskört feszegeti, hogy mit tehet a tanár, ha olyan diákoknak kell tanítania egy népballadát, akik a hétköznapokban is „balladai" szituációkat élnek meg, vagyis olyan hátrányos helyzetű diákoknak, akiknek a környezetében akár a balladák tragédiáihoz hasonló drámai események is megtörténhetnek. A szerző azt vizsgálja, hogy a tanulmány megírásának idején forgalomban lévő tankönyvek milyen módszerekkel (nem) segítik a pedagógusokat ennek a témának az oktatásában.[8] Két tankönyvet elemez, Székelyné Cseh Katalin 2000-ben, illetve Tulit Ilona 2005-ben kiadott tankönyveit. Először röviden arról ír, hogy milyen szerepekben lépnek fel a különböző nemek képviselői, illetve a gyerekek a balladákban. Meglátása szerint a műfaj rendeltetése az lenne, hogy a társadalmi rétegek között húzódó éles határvonalak előidézte konfliktusokat – ha másként nem is, legalább szimbolikusan – megoldják.

A tanulmány további részében a népballadák sajátosságainak tanulmányozásához járul hozzá további szempontokkal, majd felteszi azt a releváns kérdést, hogy „hogyan lehet mindez több, mint vizsgára betanult meghatározások sora?" (p. 101.). Leginkább négy, a tankönyvekben előforduló balladával dolgozik (*Kőmíves Kelemenné, Budai Ilona, Kádár Kata,*

[8] A szerző erdélyi, így az ottani magyar kisebbségre vonatkozó tantervet és tankönyveket vizsgálja. Az romániai magyar oktatásban a népballadákat hetedik évfolyamon tanítják.

A nagy hegyi tolvaj). Megállapítja, hogy ezen balladák közül egyikben sincs lehetősége a női szereplőnek szembeszállni a férfiak akaratával, ezután kifejti, hogy a népballada a korábbi korok embere számára olyan populáris műfaj volt, mint ma a vámpírfilm vagy a rockballada. Ez utóbbi bevonását javasolja az oktatásba, illetve a tankönyvi anyagba.[9]

Ezután kezd ténylegesen a tankönyvek elemzésébe. A Cseh Katalin-féle tankönyv kapcsán alapvető kritikája az, hogy az célzottan a tananyagra koncentrál, nem segítve a szöveg megértését. A feladatok szinte kizárólag a lexikális ismeretek alátámasztására szolgálnak, vagy közhelyekkel operálnak (pl. a szerelem mindent elsöprő ereje).

A Tulit-féle tankönyvről jobb véleménnyel van a szerző, viszont kritizálja, hogy a tankönyv Nagy László szövegét használja, amely a diákok számára túlretorizált. Ezen túl ezzel a szöveggel kapcsolatos feladat, hogy legfontosabb megállapításait a diákok másolják le és tanulják meg, tehát vitának a Nagy László szöveggel szemben egyértelműen nincs helye. Ezen megállapításai után a szerző összefoglalja nézeteit a két tankönyvről, majd néhány javaslatot tesz a népballadák tanítási lehetőségeire. Fókusza a népballadákban rejlő tudás társadalmi és egyéni aktualitásának felismertetése.

A szerző, a népballada oktatásának nehézségei kapcsán tett megállapításai saját kutatási céljaim kijelölése szempontjából is irányadók voltak. A tankönyvi leckék összehasonlítása folyamán tanulmányozhattam egy 2024-es romániai magyar tankönyvet (Bartalis, Kádár & Tamás, 2024), amely teljesen megfelelt Nagy Anna pedagógiai elvárásainak, így kritikái már nem aktuálisak minden tankönyvre nézve.

A szerző hangsúlyozza a nemi szerepek jelenlétének balladáinkban tapasztalható jelentőségét, azok oktatásával kapcsolatos javaslatai közé azonban nem veszi fel az ezekkel való hangsúlyosabb foglalkozást. Ezen kívül nem tér ki arra a tényre sem, hogy a népballadáknak hány különböző variánsa van, melyek között vannak (például kevésbé tragikus befejezésük miatt) a diákok attitűdjének, illetve életkorának jobban megfelelő népballadák is. Erre a célra én az Ajnád községben, Lajtha László által gyűjtött variánst javasolnám, amelyet már korábban is említettem. (lásd. 1.4.1. fejezet és 2. melléklet)

Nagy Anna a népballadák tanításának aktualizálását javasolja, amelyre kiváló módszer lehet a kortárs párbeszédszövegek alkalmazása (a szerző a rockballada használatát is javasolja), ami lényegében saját kutatásomnak is meghatározó eleme. Munkájának hiányossága, hogy nem igazán javasol konkrét, kidolgozott megoldásokat a téma tanítására (bár nem is célja ezekre kitérni.) Javaslatai legtöbbször általánosak, nehezen megfoghatók, például: „*A gyerekek*

[9] Ez a cikk megírása óta valóban megtörtént egyes tankönyvekben.

számára az is kihívást jelenthet, ha ők maguk keressenek nyomokat, bizonyítékokat a népballadák továbbélésére, átörökítésére, feldolgozásaira." (Nagy, 2011, p. 107.) Ennek megvalósítása véleményem szerint nehézségekbe ütközik. Nem reális ugyanis, hogy egy hetedikes diák bizonyítékokat keressen a népballadák továbbélésére, hacsak nem ténylegesen népballadákat talál meg, de ez városi környezetben például nehezen elképzelhető. Népballadáink közvetett motivikus hatását kimutatni a kortárs irodalomban pedig csak úgy volna lehetséges, ha a tanár válogatott kortárs szövegeket adna a tanuló kezébe.

2.3. Következtetések

A népballada pedagógiai hatása tehát úgy érvényesülhet a legjobban, ha a mondanivalóját aktualizáljuk (például kortárs ballada-átiratokon keresztül). Mivel a népballadák nyelvezete és a bennük foglalt tragikus tartalmak a 6. osztályos tanulók számára nehezen értelmezhetőek, *A falba épített feleség* balladájának alaposabb feldolgozását javasolnám, és azt mindenképpen a 11. osztályos tananyagban helyezném el, közvetlenül Arany János balladaköltészetének tanítása előtt, ahol az a Volant-féle tankönyvben (2022) is említésre került. Hiszen a témák visszatérése és alaposabb feldolgozása a Nat egyik alapelve a magyar nyelv és irodalom műveltségterülettel kapcsolatban: „*Az egyes témák – elősegítve a tudás bevésését, a megértés mélyítését – vissza-visszatérnek, de újabb tartalmakkal, más kérdések középpontba állításával bővülnek."* (Nat, 2020, p. 300.)

A ballada számos olyan kérdéskört érint, amelyek foglalkoztatják a gimnazista korosztályt, és amelyek hasznosak lehetnek a diákok erkölcsi és érzelmi nevelése terén („*A magyar nyelv és irodalom tantárgyak tanítása öt nagy szempont köré csoportosítható: a kompetenciafejlesztés, a műveltségközvetítés, a személyiségfejlesztés, a morális és az érzelmi nevelés*." Nat 2020, p. 301.) Ezek közül elsőként talán az áldozatszerepen való elgondolkodás említendő, hiszen tulajdonképpen e köré szerveződik a mű cselekménye. Ezt mindenképpen a tanórai megbeszélés tárgyává tenném.

2.3.1. Az elemzést szervező fő témák

Ezen túl számos más kérdéskör kapcsán is jó gondolatébresztő vagy vitaindító lehet a Kőmíves Kelemenné feláldozásáról szóló népballada. Én ezek közül választottam ki hármat, amelyek szerintem nagyon hangsúlyosan megjelennek ebben a balladában. A megfelelő átiratok,

párbeszédszövegek keresésével pedig kidolgoztam egy kérdőívre és projektre épülő módszert, amely a ballada és a kortárs szövegek alkalmazásával segít a diákoknak elmélyedni ebben a témában, és így teret ad a morális és érzelmi fejleszthetőségüknek, fejlődésüknek.

Az első ilyen téma a **női szerep**, illetve az **anyaszerep a családban**. A ballada főhőseként legtöbbször Kőmíves Kelemen feleségét említik, aki áldozata révén válik hőssé. (Így kerülhetett a ballada a hatodikos tankönyvekben [pl. Janik & Legeza, 2020] a *Hősök az irodalomban* fejezetbe). Bár órai munka keretében jól feldolgozhatónak tartom az áldozat témakörét, nem vettem be az általam kiemelt három téma közé, hogy a tanulók interpretációjában semmiképpen se keveredjen a női szerep és az áldozatszerep (a népballadában e két szerep között szoros a kapcsolat).

A második témám az **apa–fiú viszony.** Milyen egy jó apa–fiú viszony? Milyen a két fél közötti kommunikáció? Hogyan kapcsolódnak a feleséghez/anyához? Hogyan működik ez Kőmíves Kelemen és a fia esetében? Vagy az előző témával kapcsolatban: miképpen (nem) képes feldolgozni apa és fia az anya hiányát?

Ezzel függ össze a harmadik témám, amely a **gyász** feldolgozásának módozataira vonatkozik. Ez azért is lehet érdekes a tanulók számára, mert közülük sokan nem tapasztalták még meg a gyász szituációját és lelkiállapotát. Nem tudják, hogyan viselkedjenek gyászolókkal szemben, ezért hasznukra is válik, hogyha ezzel kapcsolatban érzékenyítjük őket. Természetesen, ha ilyen témákkal foglalkozunk, különös tekintettel kell lennünk az adott iskolai csoport sajátosságaira.

E három, egymással is összefüggő téma mentén dolgoznám fel tehát a balladát, illetve a ballada mentén ezt a három témát.

2.4. Hatástörténet és párbeszédszövegek

Kőmíves Kelemenné balladájának hatását jól mutatja, hogy számos mű forrásául szolgált, illetve több későbbi alkotás is utal rá. Dolgozatomban ezek közül kettővel foglalkozom részletesen, de ezek bemutatása előtt érdemes említést tenni néhány másik párbeszédszövegről is.

A ballada műfajához tartozó művek többsége, így a *Kőmíves Kelemenné* is jól dramatizálható, amit az is mutat, hogy már 1916-ban is keletkezett egy, a ballada cselekményét feldolgozó tragédia (Kárpáti & Vajda) a Nemzeti Színház számára. Ez a dráma jól érthető

cselekményű, elsősorban azt az értelmezést támogatja, hogy a várépítés Kőmíves Kelemen hübrisze. Később több színpadi feldolgozás is megjelent (Nánay, 1982), a legfigyelemreméltóbb Sarkadi Imre drámatöredéke, amely leginkább Sarkadi többször előkerülő témájára, az áldozatra, az áldozathozatalra fókuszál a történet kapcsán, illetve érdekessége, hogy sikeresen egyéníti a történetben szereplő kőműveseket (Siklós, 1973). Később Ivánka Csaba, Bródy János és Szörényi Levente elkészítette a híres rockballadát Sarkadi töredékeit felhasználva, melyből 1981-ben készült lemez (Kiss, 2021). Ezt a feldolgozást különösen szerencsésnek tartom a tanításhoz, ezt használja a korábban említett romániai magyar tankönyv (lásd. 2.2. fejezet) is, és egyes dalait, ha másért nem, hangulatukért mindenképpen javaslom tanórai hallgatásra.

Mielőtt Sarkadi Imre drámatöredéke elkészült volna, egy novellát is (1947) írt a *Kőmíves Kelemen balladájá*ból, amelyet a töredékben maradt drámájához is felhasznált (Siklós, 1973). Ez az elbeszélés a kőművesek egyénítésével, illetve egy egyes szám első személyű elbeszélő alkalmazásával éri el hatását. Megjelenik a történetben például egy Boldizsár nevű kőműves, aki a feláldozás ötletével áll elő, és meggyőzi az egyébként vonakodó kőműveseket az építőáldozat szükségességéről. A novella központi motívuma az áldozathozatal. Erről a novelláról készített érzékletes videoadaptációt Domokos János 2022-ben[10], amelyhez Básti Lajos felolvasását használta fel. Márai Sándor is írt elbeszélést *Kőmíves Kelemen* címmel. Ez egy modern történet, amely a válásról és házasságról szól, nem a ballada történetét dolgozza fel, de utal rá.

Lírai művek is gyakran felhasználják a balladát, például Wass Albert *Üzenet haza* című híres verse is. Kortárs versekben is megjelenik a téma. Ilyen például Gergely Ágnes *Kőműves Kelemen (Változat egy népballadára)* című verse (2021), illetve az általam 11. évfolyamon való használatra különösen alkalmasnak tartott két vers: Pál Sándor Attila *A falba épített asszony* című műve (2019), illetve Závada Péter *Mész* című költeménye (2015).

Érdekes kezdeményezés volt egy, a témában megvalósított, 2022-es köztéri művészeti projekt, a *Kőmíves Kelemenné kifalazása,* melynek megálmodója Koltay Dorottya Szonja. A flashmob-szerű projekt lényege, hogy a ballada történetét a „téglák” szempontjából vizsgálja, felhívva a figyelmet a „közösen épített, fenntartott és felújított politikai, kulturális és

[10] https://www.youtube.com/watch?v=pV_qYk9sNBU (2025. 01. 24.)

társadalmi” működésmódokra („várakra”), az egyént „befalazó” hierarchiákra. A projekt weboldalán[11] részletesebben is megismerhetjük ezt a kezdeményezést.

2025. január 10-én egy, a Képzőművészeti Egyetem és a PPKE BTK-n működő Nemes Nagy Ágnes Olvasókör által szervezett műhelyfoglalkozáson (https://fb.me/e/9uXK3vGUi) témavezetőmmel közösen moderálhattunk egy szövegolvasó beszélgetést (kb. 25 fő részvételével), melyet Koltay Dorottya Szonja projektjének egy részlete előzött meg. A beszélgetésen a *Kőmíves Kelemenné* című népballadát és a hozzá kapcsolódó, általam választott intertextusok (Pál Sándor Attila és Závada Péter korábban említett versei) szövegközi párbeszédét vizsgáltuk. Fontos tanulsága volt ennek az alkalomnak, hogy a résztvevők többsége általános iskolás kora óta nem találkozott a ballada szövegével, és a legtöbben mégis emlékeztek a történetre, illetve arra, hogy hogyan, milyen kontextusban tanulták. Arra is fény derült, hogy a szöveg számos részletét korábban nem értették, vagy nem gondolkodtak rajta. Ezen kívül az is megmutatkozott, hogy ezek a párbeszédszövegek valóban jó gondolatébresztőként szolgálhatnak a témában (ez a középiskolások által kitöltött kérdőív miatt is fontos, megerősítő érv), és akár az eredeti ballada új értelmezési lehetőségeit is meg tudják nyitni.

Talán ezek alapján is érzékelhető, hogy mennyire termékeny szöveg a *Kőmíves Kelemenné balladája*, fontos tehát, hogy nemzeti kultúránknak ezt a meghatározó darabját alaposabban is górcső alá vegyük.

2.4.1. A versválasztás indoklása

Feltehetjük a kérdést, hogy miért éppen ezt a két verset választottam ki a ballada párbeszédszövegéül. Annak, hogy lírai szövegekkel dolgozom egyszerű, praktikus oka van. A lírai művekben sokkal sűrítettebben képes megjelenni a tartalom, mint más irodalmi alkotásokban, így kevesebb időt vesz igénybe a párbeszédszövegek olvasása, a diákok nem veszítik el motiváltságukat a szövegek (esetlegesen túl hosszúnak ítélt) terjedelme miatt, és jó esély van rá, hogy még a kevésbé érdeklődő tanulók is elolvassák a szövegeket.

Pál Sándor Attila verse (lásd 3. melléklet) különösen felkeltheti érdeklődésüket, mivel szóhasználata (trágár, szlenges kifejezések) eltér attól a sztenderdtől, amit a diákok az irodalmi művektől általában megszoktak és elvárnak. Demetaforizált (metaforátlanított) közlésmódja és

[11] https://www.dorottyaszonjakoltay.com/work/kmves-kelemenn-kifalazsa-getting-out-the-stonemasons-wife-the-wall (2025. 01. 25.)

vershelyzete miatt mondandója izgalmas és aktuális: az eredeti történet szakrális rétegét lehámozva, mai kőművesek nyelvi karakterein keresztül mutat rá az egzisztenciális kiszolgáltatottság különféle következményeire (kiégés, létbizonytalanság, családon belüli erőszak).

Závada verse (lásd 4. melléklet) éppen ellenkező módon: erősen átmetaforizált nyelven és a természettudományok szókincsét is beemelve fejti ki hatását. Ez a vers a gyermeki szempontot, illetve az apa és a fiú kapcsolatát erősíti fel a népballada motívumai közül. Fő témája, hogy miként (nem) tudja egy gyermek és apja feldolgozni az anya halálát. Miközben az anya a világot átszövő, a tér- és idődimenziókon átívelő, kozmikus erőként van jelen, az apa és a fiú kénytelenek újragondolni egymáshoz való kötődésüket. A vers rámutat a gyászfeldolgozás nehézségeire (vö. „Aztán, amit estig raktunk / leomlott reggelre"), ily módon a népballada interpretációs fókuszába is bekerül a halála által természeti erővé váló anya, illetve az anyába mintegy „visszaszülető" fiú (vö. „*Szíve meghasada s a föld is alatta, / S az ő kicsi fia oda beléhulla*" 1. melléklet), új hangsúlyokat kialakítva ezzel a népballada értelmezésében.

3. A KÉRDŐÍV

A kérdőívekkel általában egyének meggyőződéseit vagy attitűdjeit szokás mérni. Természetesen az általam elkészített kérdőívnek sem célja, hogy a tanulók háttértudását vizsgálja, ennek érdekében olyan kérdéseket tettem fel, amelyek a tanulók véleményével, interpretációs közelítésmódjával foglalkoznak. Erre azért tartottam fontosnak az ő figyelmüket is felhívni, hogy semmiképpen se ódzkodjanak saját (nem a tananyagban szereplő) válaszokat adni. Éppen ezért a kérdőív bevezető szövegébe is beleírtam, hogy „*a kérdőívben feltett kérdésekre nincsen helyes vagy helytelen válasz, a véleményedre vagyok kíváncsi*.”[12] Mivel ezt a témát a tizenegyedik évfolyamon tanítanám, a kitöltők csoportját is korlátoztam: tizenegyedik és tizenkettedik évfolyamra járó diákok válaszait kértem, mert úgy gondolom, hogy ezek a tanulók már kellőképpen érettek lehetnek a ballada tragikumának megértéséhez, illetve rendelkeznek kellő élettapasztalattal és szövegértési gyakorlattal ahhoz, hogy értelmezni tudják a kortárs párbeszédszövegeket.

Az űrlap egyrészt felméri, hogy a tizenegyedik és tizenkettedik évfolyamra járó tanulók hogyan értelmezik a népballadát, illetve az ahhoz rendelt párbeszédszövegeket, és képet ad arról, hogy milyen értelmezésmódokat, interpretációs utakat választanak szívesebben.

Koncepcióm szerint a ballada feldolgozására szánt tanórát megelőzően, házi feladatként töltenék ki a tanulók a kérdőívet. Annak érdekében, hogy házi feladatként elvárható legyen a kérdőív kitöltése, úgy állítottam össze a kérdéseket, hogy nagyjából tizenöt perc alatt kitölthető legyen, így a kitöltők nem veszítik el érdeklődésüket a folyamat közben. Ehhez elsősorban zárt végű kérdéseket alkalmaztam (hiszen ezeknek megválaszolása lényegesen kevesebb időt vesz igénybe), másrészt alaposan megválogattam, hogy melyik legyen az a néhány kérdés, amelyek bekerülhetnek a kérdőívbe. A kérdőíves kutatás alakalmazásával kapcsolatban Csíkos Csaba monográfiáját (2020, pp. 60–96) és Gombócz Orsolya cikkét (2022, pp. 117–127) vettem irányadónak.

[12] A teljes kérdőív megtekinthető a következő linken: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfp-pN4G0xQu8GW2H7Xadelym3FpnJcVmD9DZZzyEzud6n8rA/viewform?usp=sharing (2025. 01. 20.), míg a válaszok az 5. mellékletben láthatók.

3.1. Oktatási célok

Milyen céljaim lehetnek a kérdőívvel mint oktatási eszközzel? Ezek közül az első és legkézenfekvőbb, hogy motiváljam a diákokat, hogy a ballada szövegével és a párbeszédszövegekkel valóban megismerkedjenek, egy rövid átolvasásnál elmélyültebben foglalkozzanak azokkal, és így meginduljon a gondolkodásuk a szövegekről. A kérdőívet úgy terveztem meg, hogy fokozatosan építkezve, először a népballada szövegével és az építőáldozat fogalmával ismerteti meg a kitöltőket, amelyet ezekkel kapcsolatos kérdések követnek. Ezután Pál Sándor Attila verse (2019) következik, amelyet elolvasva újabb, immár ehhez a költeményhez kapcsolódó kérdésekre válaszolnak a kitöltők. Végezetül, ugyanezt a metódust követve, Závada Péter versével (2015) foglalkozik a kérdőív. A versek értelmezésével kapcsolatban olyan zárt végű kérdéseket tettem fel, amelyek válaszlehetőségként elfogadható értelmezéseket tartalmaznak, így ezeket olvasva a tanuló mindenképpen elgondolkodik ezeken az értelmezési lehetőségeken, és közben, fokozatosan saját interpretációt is kialakít a szövegekkel kapcsolatban. A kérdések között olyanok is megjelennek, amelyek köthetők a projekt három nagy témájához (anyaszerep, gyászfeldolgozás, apa–fiú viszony), így előkészítik a tanulókat a későbbi, feldolgozó feladatokra.

3.2. A kérdőív kérdései

A kérdőív kérdéseit elsősorban úgy állítottam össze, hogy az megindítsa a kitöltők gondolkodását a népballada és a párbeszédszövegek értelmezéseivel kapcsolatban. Egyetlen kérdést sem tettem kötelezően kitöltendővé (az online űrlapon ez az opció beállítható volt), mert úgy gondolkodtam, hogy számomra az is információt hordoz, hogyha a kitöltő tanuló valamiért nem válaszol meg egy adott kérdést. Az űrlap nyolc szakaszra oszlik (az űrlap kitöltését megköszönő záró szakasszal együtt kilencre).

3.2.1. Első szakasz

Az első szakaszban még a ballada szövegét sem ismerve két a kitöltő adatiara vonatkozó kérdés jelenik meg. Az első kérdés a kitöltő évfolyamára vonatkozik, ez a kérdés egyedül azért került bele az űrlapba, hogyha valaki esetleg a kérdőív leírásának olvasása során átsiklott azon részlet felett, hogy tulajdonképpen kiknek a kitöltésére számítok, az ezt a kérdést látva még ráébredhet, hogy ő nem tartozik azok csoportjába, akiktől választ várok, így ez a kérdés biztosítja, hogy

csak a megfelelő célcsoport töltse ki az űrlapot. Nem feltételeztem, hogy a válaszokat elemezve rendszerszintű különbséget fedeznék fel a tizenegyedik és a tizenkettedik évfolyamra járó tanulók válaszai között. A következő kérdés a kitöltő nemére vonatkozik. Mindössze két válaszlehetőséget adtam meg, *nő* és *férfi*. Ennek az az egyszerű oka van, hogyha a diákok lehetőséget kapnak az *egyéb* válasz megadására, akkor megvan az esélye, hogy komolytalanul válaszolnak, azoknak a száma, akiket pedig ez érzékenyen érintene tapasztalataim alapján egyelőre eléggé alacsony a magyarországi iskolákban. Természetesen, ha a csoportban, amelyben alkalmazzuk, tudunk ilyen diákról, akkor szükséges előzetesen hozzáadni egy harmadik lehetőséget is. Ennek a kérdésnek viszont már célja volt, hogy ez alapján különbségeket figyeljek meg a válaszok között, hiszen a szöveggel kapcsolatban erősen érintett kérdések lehetnek a női szerep, illetve az apa és fia viszonya, amely kérdéseket vélhetően másképpen közelítenek meg a nők, mint a férfiak.

3.2.2. Második szakasz

A második szakaszban a népballada szövegét közlöm mindenféle magyarázat nélkül. Itt jónak láttam a legismertebb variánst alkalmazni (lásd 1. melléklet), amelyet egy hatodikos tankönyvből (Janik & Legeza, 2021.) idéztem, így jó eséllyel a kitöltők is ugyanezzel a változattal találkoztak általános iskolai tanulmányaik során. Mivel a ballada szövege jóval hosszabb, mint a két kortárs versé, ez a szöveg egy külön szakaszt kapott önállóan. Így talán megtalálni is könnyebb, hogyha a kitöltő valamelyik kérdés kapcsán visszalapozna, hogy újraolvassa a vers valamelyik részét.

3.2.3. Harmadik szakasz

A kérdőív harmadik szakaszában a kitöltők egy négyfokozatú Likert-skálán értékelik a különböző, a ballada értelmezésére vonatkozó állításokat az alapján, hogy azokkal mennyire értenek egyet. A skála fokozatai:

1. az állítás hamis,
2. az állítás inkább hamis, de nem teljesen egyértelmű,
3. az állítás inkább igaz, de nem teljesen egyértelmű
4. az állítás igaz

Az elterjedtebb ötfokozatú skála helyett négyfokozatút választottam, hogy a kitöltőknek ne legyen lehetősége teljesen semleges választ adni a kérdésre. Az állítások többnyire a ballada eseménysorának sorsszerűségére, annak elkerülhetőségére vagy el nem kerülhetőségére vonatkoznak. A három állítás értékelése során a kitöltő tanulók azon gondolkodnak el, hogy tulajdonképpen ki felelős a ballada szereplői közül a balladában bekövetkező tragédiáért. A szakasz alapján tehát a válaszokat értékelő kutató vagy tanár képes lesz megítélni, hogy a kitöltők csoportja a három lehetőség közül leginkább kinek a felelősségeként értelmezi Kőmíves Kelemenné feláldozását: a kőművesek, a férj vagy az asszony felelősségeként. Ez egy olyan kulcsmomentuma az értelmezésnek, amelyre jól tudunk majd építkezni a továbbiakban, illetve amelynek tisztázása a diákokat is segítheti a vers értelmezésének folytatásában.

3.2.4. Negyedik szakasz

A negyedik szakasz célja szintén egy mélyebb, megalapozottabb értelmezés kialakításának segítése. Ezért ez a szakasz, az előzőt jobban kibontva, arra kérdez rá, hogy a diákok a ballada mely szereplőivel mennyire tudnak azonosulni, mennyire tartják elfogadhatónak a különböző szereplők magatartását. Ebben a szakaszban is négyfokozatú Likert-skálát alkalmaztam, melynek fokozatai a következők:

1. teljesen elfogadhatatlan
2. inkább elfogadhatatlan
3. inkább elfogadható
4. teljesen elfogadható

Az ebben a szakaszban megjelenő szereplők: Kőmíves Kelemen, Kőmíves Kelemenné, a fiuk és a kocsis. Az első három szereplő, mint a történetben legérintettebb szereplők, egyértelműen szükségesek a listába, fő témáink közül a Kőmíves Kelemennel, illetve a fiával való foglalkozás ilyen szempontból az apa és fiú közti viszony kérdését készíti elő, míg a Kőmíves Kelemennével való a női-, illetve anyaszerep tematizálását. Ez a szakasz tehát fokozatosan vezeti át a diákokat a komplexebb kérdéskörök felé, és az erre adott válaszok alapján a tanár is képet kaphat arról, hogy valószínűsíthetően melyik téma lesz érdekesebb az adott csoport számára. A kocsissal való azonosulás lehetősége azért jelenik meg, mert a szereplők közül ő képvisel leginkább kívülálló álláspontot, szerepe mégis érdekes a történetben, hiszen nélküle ugyanúgy nem következhetett volna be az asszony feláldozása. Ez a szakasz tehát leginkább

azzal a céllal készült, hogy továbbgördítse a tanulók értelmezését, és előkészítse az ötödik szakaszt.

3.2.5. Ötödik szakasz

Ebben a szakaszban még mindig csak a ballada szövegével dolgozva értelmezik a kitöltők a zárlatot. A szövegnek ez a része leginkább az apa és a fiú kapcsolatára fókuszál. Először két állítást kell értékelni a korábban megszokott négyfokozatú skálán. Ez a két állítás Kőmíves Kelemennek a fiával szemben tanúsított viselkedésére vonatkozik. Elsődleges funkciója, hogy felhívja a figyelmet a balladában megjelenő apa–fiú kapcsolatra, illetve a köztük zajló vagy elmaradó interakciók értelmezésének fontosságára. Ezt egy, a fiú karakteréhez kapcsolódó kérdés követi, amelyben különböző értelmezési lehetőségek közül kell választania a kitöltőnek a zárlat kapcsán. Így szól a kérdés: „*Mi történik Kőmíves Kelemen fiával? Hogyan értelmezed a népballada zárlatát? Jelöld be a szerinted helyes választ!*” Ehhez a kérdéshez három elfogadhatónak gondolt értelmezési lehetőséget adtam meg:

1. *A fiú belehal a bánatba*,

2. A *fiún végtelen szomorúság lesz úrrá, de nem hal bele a bánatba*.

3. *A fiút az anyja (aki az élete feláldozásával kozmikus erejűvé vált) magához emeli a másvilágba.*

Ennek a kérdésnek célja, hogy egyrészt elgondolkodtassa a tanulókat a zárlat különböző értelmezési lehetőségein, másrészt képet alkothassunk arról, hogy van-e olyan értelmezés, amelyet egyértelműen előnyben részesítenek a középiskolai tanulók. Ez a kérdés egyben a kérdőív különböző szakaszainak kapcsolódását is biztosítja, hiszen ehhez hasonló kérdést a párbeszédversekkel kapcsolatban is felteszek.

3.2.6. Hatodik szakasz

Miután a kitöltők elgondolkodtak a népballada szövegén, ebben a szakaszban találkoznak Pál Sándor Attila versével (2019). A verssel kapcsolatban mindösszesen három kérdést intéztem a kitöltőkhöz. Az első arra vonatkozik, hogy értelmezésük alapján melyik korban játszódik a vers. Ez lényegében egy bevezető kérdés, amely arra próbál rámutatni, hogy a népballada tanulságai korokon átívelők. Természetesen a szöveg alapján arra számítok, hogy a válaszadók többsége a jelenbe helyezi ennek a ballada-parafrázisnak a cselekményét, de különösen érdekes

értelmezések születhetnek abból, hogyha valamelyik diák a múltban vagy a jövőben helyezi el a történetet.

A következő kérdés arra vonatkozik, hogy a népballada témái és motívumai közül melyek jelennek meg ebben a versben. Ez a kérdés a tanulókat arra sarkallja, hogy összehasonlítsák a két költeményt, hasonlóságokat és különbségeket keressenek közöttük, miközben információt ad arról, hogy ők miképpen értelmezik ezt a szöveget. Az alapján, hogy a diákok egy-egy elemet jelenlévőnek gondolnak vagy sem, következtethetünk arra, hogy ők hogyan értelmezik ezt a költeményt.

Végül egy zárlattal kapcsolatos kérdés következik, amely egyrészt ismét elgondolkodtatja a kitöltőket különböző értelmezési lehetőségekről, másrészt képet ad arról, hogy a diákok számára mennyire lehet természetes a szöveg ironikus értelmezése a szó szerintivel szemben.

3.2.7. Hetedik szakasz

Ebben a szakaszban a kitöltők megismerik a másik kiválasztott párbeszédszöveget, Závada Péter *Mész* című versét (2015). Erre a költeményre vonatkozóan ugyanazokat a kérdéseket tettem fel, mint az előző parafrázisra, így minél jobban erősítve a kitöltőkben a költemények szoros szemantikai kapcsolatát, közös értelmezési lehetőségét. Ennek köszönhetően a begyűjtött információk hasonlósága lehetővé teszi a két vers összehasonlítását. A zárlattal kapcsolatban természetesen másfajta értelmezési lehetőségeket adtam meg, de ezeknek a lényege szintén az, hogy az egyik egy sokkal inkább szó szerinti, míg a másik egy teljesen átvitt értelmű megközelítése a vers zárlatának.

3.2.8. Nyolcadik szakasz

Az utolsó szakaszban egy opcionális, nyílt végű kérdést tettem fel, amelyben a kitöltők a női szerepről fejthetik ki a véleményüket, illetve a nők szerepének változásáról a történelem során, a három szöveg nőképe alapján. A kérdésre adott válaszok hosszúsága és kifejtettsége alapján a kitöltők érdeklődésének mértékére vonatkozóan is levonhatók következtetések. A kérdés szó szerint idézve: „*Fogalmazd meg, hogy a középkori népballada és a két kortárs mű alapján te milyennek látod a különböző történelmi korokban (a középkorban és a 21. században) a női szerepeket (a feleség- és/vagy az anyaszerepet)!*” A feleség-, illetve az anyaszerep változására vonatkozó, nyílt végű kérdést azért tartom megfelelőnek a kérdőív lezárásaként, mert ez az a

téma, amely mindhárom versben hangsúlyosan megjelenik, és mindegyik némiképp eltérő képet fest róla.

Végül a kitöltők lehetőséget kapnak megjegyzéseket írni.

3.3. A kapott válaszok értelmezése[13]

A kérdőívet (különböző platformokon terjesztve) harminc olyan diák töltötte ki december során[14], akik az ország különböző pontjain, különböző típusú közoktatási intézményekbe járnak, így voltak a kitöltők között technikumi és gimnáziumi tanulók is. A gimnáziumok között voltak alternatív pedagógiát alkalmazó alapítványi fenntartású, egyházi fenntartású és állami fenntartású intézmények is, így elképzelhető, hogy a válaszokban is nagyobb szórás figyelhető meg, mintha egy iskolai osztály töltené ki, viszont ezáltal átfogóbb képet is alkothatunk a projekt hasznosságát illetően.

A harmadik szakaszban adott válaszok alapján megállapítható, hogy a kitöltők átlagolva minden állítással egyetértenek, sőt mindegyik kérdésre egészen kevés (egy vagy kettő) olyan válasz érkezett, amely teljesen hamisnak tartja az állítást. Tehát a diákok értelmezésében a kőművesek hisznek az áldozat sikerében, Kőmíves Kelemen vagy felesége azonban elkerülhették volna az építőáldozat bekövetkezését. Az átlagok[15] állításokra lebontva:

A kőművesek nem gonosz szándéktól vezérelve, hanem az építőáldozat sikerébe vetett babonás hit miatt követik el tettüket.	3,33
Kőmíves Kelemenné elkerülhetné, hogy feláldozzák.	3,16
Kőmíves Kelemen megakadályozhatná felesége feláldozását.	2,9

[13] A kérdőív válaszai táblázatos formában elérhetők az alábbi linken keresztül: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1D1GDAwrFs2h8jmtOwh-Nt7R0imtmGrl5Z7oJsK1XnGc/edit?usp=sharing (2024. 01. 21.), összefoglaló grafikonok formájában pedig az 5. mellékletben

[14] 2024. decemberében véglegesítettem a kérdőívet és juttattam el a kitöltőkhöz.

[15] A táblázatban látható számok a négyfokú Likert-skálán adott válaszok átlagát mutatják. Mivel a skálán egytől négyig értékelnek, a 2,5 jelenti a semleges viszonyulást, a nagyobb értékek inkább egyetértést, a kisebbek egyet nem értést mutatnak a csoport körében.

Érdekes módon a válaszadók inkább értettek egyet azzal, hogy Kőmíves Kelemenné elkerülhetné a feláldozását, mint azzal, hogy Kőmíves Kelemen megakadályozhatná ezt az áldozatot, tehát – a kitöltők többsége szerint – feláldozásáért leginkább az asszony maga a felelős, vagyis önként vállalta áldozatát. Érdekes tény, hogy míg a Kőmíves Kelemen felelősségére vonatkozó kérdéssel egyenlő mértékben értettek egyet a fiú és lány válaszadók, addig az asszony felelősségére vonatkozó állítással a fiú kitöltők nagyobb mértékben értettek egyet (3,45), mint a lányok (3). Ez alapján megállapítható, hogy a lány kitöltők cselekvésképtelenebbnek látják Kőmíves Kelemennét, vagy úgy gondolják, hogy sorsát nem kerülheti el.

A következő szakaszban adott válaszok arra vonatkoznak, hogy melyik szereplővel mennyire tudnak azonosulni a kitöltők, ezeknek a válaszoknak az átlagai a következők:

Kőmíves Kelemen szerepe, reakciói	1,87
Kőmíves Kelemen feleségének szerepe, reakciói	2,53
A kocsis szerepe, reakciói	3,23
Kőmíves Kelemen fiának szerepe, reakciói	3,4

Itt releváns különbség csak a Kőmíves Kelemennel való azonosulásban figyelhető meg a fiú és lány kitöltők között (f: 2,18, l: 1,68). Jól látható, hogy a kitöltők kiemelkedően nagy mértékben képesek azonosulni a gyermekkel, ezért különösen érdekes lehetett számukra az ötödik szakasz kérdése, amely azzal foglalkozik, hogy mi is történhet ezzel a gyermekkel a mű zárlatában. A zárlat értelmezésében viszonylag nagy szórás figyelhető meg a válaszok körében. Legtöbben úgy látták, hogy *a fiú belehal a bánatba*, legkevesebben pedig úgy, hogy *a fiú nagyon elszomorodik, de nem hal meg*. Tehát ebben a zárlatban a diákok inkább egy elvontabb értelmezést választottak, míg a másik két vers zárlatának értelmezésekor mindkét vers esetében nagyjából egyenlő arányban választották a két megadott értelmezési lehetőséget. A válaszok ilyen mértékű egybe nem hangzósága alapján megállapítható, hogy a diákok körében nem alakult ki egységes értelmezés a párbeszédszövegekre vonatkozóan, tehát érdemes velük mélyebben foglalkozni, esetleg vitát kezdeményezni a különböző értelmezések létjogosultságáról.

A párbeszédszövegekben az eredeti szöveg motívumaira vonatkozó kérdések eredménye annyiban érdekes, hogy még a legegyértelműbben jelenlévő elemeket sem jelölték be a kitöltők teljes létszámmal, tehát például a kérdésre választ adó huszonnyolc tanuló közül mindössze

huszonkettő vélte úgy, hogy Závada Péter *Mész* című versében megjelenik „*a halott földi maradványainak mészbe keverése”.*

A női szerepre vonatkozó nyílt végű kérdésre a kitöltők fele (15 fő: 11 nő, 4 férfi) adott választ. A válaszadók többsége nagy érdeklődésről tanúskodó, ráadásul jelentősen eltérő választ adott ugyanarra a kérdésre. Az alábbiakban ezek közül a válaszok közül emelek be néhányat (saját kommentárjaimmal kiegészítve), melyek alátámasztani látszanak azt – a dolgozat 2.2. fejezetében már jelzett – előfeltevésemet, hogy 11–12. osztályban érdemes lehet ezzel a népballadával, illetve a hozzá kapcsolódó, kortárs párbeszédszövegekkel mélyebben (vagyis az építőáldozat fogalmán és a műfajiság kérdésein túlmutató módon) is foglalkozni.[16]

A szakasz végén feltett, nyílt végű kérdés: *„Fogalmazd meg, hogy a középkori népballada és a két kortárs mű alapján te milyennek látod a különböző történelmi korokban (a középkorban és a 21. században) a női szerepeket (a feleség- és/vagy az anyaszerepet)!”*

Néhány, a kitöltőktől kapott válasz:

„*Az eredeti népballadában egy otthon maradó, családját nevelő és szerető nő/anya képe jelenik meg, aki ellenkezés nélkül vállalja az áldozathozatalt. Az első kortárs műben sztereotipikusan egy eszköz a munkások számára, a házaséletben kielégíti a vágyakat, legyen szó akár ételről, akár szexuális vágyakról. Ugyanakkor utalhat arra is, hogy a munkának ugyanúgy nincs értelme, mint a házaséletben. A második kortárs műben egy hirtelen elhunyt, férje és fia számára is rendkívül fontos nő képe jelenik meg.”* (12. válaszadó [nő])

Ez a válaszadó például a népballada szereplőjét példaértékű asszonynak látja. Az ő értelmezésében a nőkről negatív képet a három szöveg közül kizárólag Pál Sándor Attila verse fest, amely – véleménye szerint – a férfiak eszközeként láttatja a nőket. Bár ez a válaszadó saját véleményét nem fejtette ki explicit módon, értelmező mondatai alapján mégis feltételezhető, hogy a szövegeken való gondolkodás során saját, nőkről alkotott képe is árnyaltabbá vált.

Más válaszadók a szövegek alapján összehasonlították, hogy miként látják a nők múltbéli, illetve jelenlegi szerepét a társadalomban:

„A középkori női szerep sokkal nehezebb volt mint a 21. századi, a feleségeknek a gyerekeket és a férjüket is el kellett látniuk és támogatniuk jóban rosszban, bár szerintem jobban meg

[16] Ezt támasztja alá a Megjegyzés címszó alatt kapott kommentárok közül az alábbi: „Nekem nagyon tetszik, hogy többször is, más-más szemszögből átdolgozták a művet, ezáltal egy kicsit mélyebben beleéltem magam a történetbe.” (8. válaszadó [nő]; lásd. 5. melléklet)

voltak becsülve mint ahogy nekünk olvasóknak feltünik. A 21. századi női szerep sok szempontból könnyebb, bár több felelőség is jár ezzel a szabadsággal, amit ezzel kapcsolatban a versből le szűrtem az talán az, hogy kevesebb megbecsülést kapnak a jelenkorban." (3. válaszadó [férfi])

Érdekes módon ez a válaszadó is úgy látja, hogy a múltban esetleg több tisztelet övezte a nőket, annak ellenére, hogy egyedül a múltbéli szövegben jelenik meg egy nő szó szerinti értelemben vett feláldozása. Számos válaszadó ezt figyelembe véve inkább úgy véli, hogy a nők elnyomottabb (rosszabb) helyzetben voltak a múltban, mint ma:

„*A középkorban egy feláldozható szerepe lehetett, amit a 21. században felváltott némi empátia, illetve az anya-gyermek kapcsolat erőteljesen ki van hangsúlyozva*." (5. válaszadó [nő])

„*A 21. századi emancipált nő a megcsalás bűne miatt szenved jogosan (?), míg a középkori nő ártatlan bárányként hal meg, sokkal alázatosabb, alárendeltebb a másik nemhez képest*." (1. válaszadó [nő])

„*A középkort vagy másnéven sötét középkorban tanulmányaim alapján sokféle babona és hiedelem létezett például a boszorkányság. Akkoriban ez teljesen rendben volt az ilyen cselekedett, nem büntették érte az embert, a mai világban ez teljesen elképzelhetetlen, hogy valamelyik épitész úgy döntene hogy, ha nem egyenes a fal fogja és a kedves feleségét belekeveri habarcsba*" (16. válaszadó [férfi])

Egy másik válaszadó azt emeli ki, hogy az ő értelmezésében (Pál Sándor Attila versét leszámítva) a szövegek azt mutatják, hogy a nőknek, illetve az anyáknak a gyermekek érzelmi nevelése szempontjából van döntő szerepe:

„*A második kivételével, ami kissé tárgyiasította a nőt, a másik kettő a családban betöltött szerepét élvezi ki, mind anya, mind feleségként. Ő az érzelmi támasza a családnak, biztonságot ad férjének és fiának is. Ha kikerül a rendszerből, itt meghal, akkor ezzel a érzelmi teherrel a magukra maradt családtagok nem tudnak megküzdeni. Tehát az anya és a feleség szerepét a balladák elsősorban érzelmi szempontból hangsúlyozzák, és akkor döntő jelentőségét tulajdonítanak neki.*" (8. válaszadó [nő])

Olyan kitöltő is akadt, aki a szövegektől némiképpen messzebb lépve, az anyasággal kapcsolatos gondolatait és kétségeit fejtette ki a válaszában:

„*Szerintem Anyának lenni hatalmas dolog az életben, sokan tapasztalhatják ezt, sokan nem..sokan szeretnének, sokan nem és mégis anyák lesznek. Az emberiség egyik fő akadálymegküzdése megtanulni jó szülőnek lenni, mert ez azt hiszem az egyik legfontosabb dolog az életben, hogy jó szülő legyél. Minden egyes kis élet, döntés, életstílus meghatározója, hogy a szülők hogyan nevelnek, de szerintem különösen meghatározó az Anya szerepe egy gyermek életében (nem azt akarom ezzel mondani, hogy az Apa szerepe nem fontos, de ugyan olyan fontos, csak hogy mégis minden ember az Anyából születik meg) az Anyától kapja az első kis cseppmorzsákat az életből, és ha már a pocakban sincs jól a gyermek, az már egy nem egészséges út egy kisember születéséhez. Szerintem az Anyáknak sokkal jobban oda kéne figyelniük a gyermekeik nevelésére, és igen, borzasztó nagy feladat, és tényleg sokan úgy lesznek szülők, hogy nem szeretnék azt valójában, ezt meg is lehet érteni, és az valóban egy nehezebb út…de nagyon sok nő viszonyt úgy válik anyává, hogy mindennél jobban szeretnék azt és mégsem teszi meg a megfelelő lépéseket, miközben az ő szerepük a legmeghatározóbb egy ember életében.*” (18. válaszadó [nő])

Az erre a kérdésre kapott válaszok közül azért idéztem többet is, mert ezekből láthatóvá válik, hogy milyen mélységű és mennyire változatos gondolatokat szült a kérdőív kitöltése a tanulók egy részében. A válaszok jól mutatják, hogy a tanulók legalább fele szívesen foglalkozna mélyebben ezekkel a témákkal, és nagy valószínűséggel motivált résztvevői lesznek a későbbi projektfeladatnak.

A megjegyzések között többször előfordult, hogy a kitöltők számára különösen érdekessé tette a feladatot a kortárs ballada-átiratok alkalmazása, amely újszerű volt számukra.

3.4. Következtetések

A válaszadók visszajelzései alapján a kérdőív kitöltése a legtöbb diákot sikeresen bevonta az értelmezési folyamatba. Nem kaptam olyan visszajelzést, sem a kérdőív keretei között, sem azon kívül, hogy a kérdőív túl hosszú lett volna, vagy egyéb oknál fogva érdeklődésüket vesztették volna a kitöltők, miközben dolgoztak rajta. A válaszok különbözősége miatt feltételezhetően érdemes volna ezzel tovább foglalkozni, hiszen a témát megvitatva lesznek képviselői a különböző értelmezéseknek. Érdekes, hogy a kitöltők Kőmíves Kelement és feleségét is felelősnek látják az emberáldozatban, de míg Kőmíves Kelemen tetteivel egyértelműen nem értenek egyet, az asszony tetteihez nagyjából semlegesen viszonyulnak.

Az űrlappal sikerült egyes kitöltőkben a kortárs irodalom irányába mutatkozó érdeklődést is növelni, amit például ez a visszajelzés is mutat:

„*Nem olvastam még modern ballada-átiratokat, de köszönöm az élményt, nagyon tetszettek.*" (8. válaszadó [nő])

A kérdőív tehát azon funkcióját is bizonyosan ellátta, hogy a diákok otthon, alaposan, értő módon elolvassák ezeket a szöveget, ezzel lehetségessé téve a további tanórai munkát.

Ezek alapján azt gondolom, hogy ez az űrlap akár önmagában is képes lehet a diákok érdeklődését felkelteni, de különösen érdekes lehet, hogyha az adott tanulócsoporttal együtt lehetségessé válik a kérdőív értékelése, így szembesülnek a csoportban fennálló különböző véleményekkel. Ennek köszönhetően remekül lehet az eltérő értelmezéseket ütköztetni (akár egy tanóra keretei között is), ezzel előkészítve a csoportot arra, hogy még alaposabban foglalkozzunk a szövegekkel, illetve bizonyos témákkal, amelyeket a versek érintenek. Erre pedig a projektmódszer alkalmazását javaslom, és az alábbiakban egy általam kidolgozott, a témát mélységeiben kibontó projekt részleteit ismertetem.

4. A PROJEKT

A projektfeladat egy egyre ismertebb feladattípus, mely egy gyakorlati probléma megoldásából indul ki. Ez a módszer az elméletet csak a gyakorlat megvalósításához szükséges mértékben tárgyalja. Tevékenységorientált módszer, amely során a diákok valamilyen produktumot, alkotást hoznak létre. Nagy előnye ennek a módszernek, hogy a tanulók motivációja általában adott, hiszen a feladat tervezésében is részt vesznek. (Stefány, 2008)

A projekt egy olyan komplex feladat, amelyben a diákok a különböző kapcsolódó feladatok aktív résztvevői a tervezéstől egészen az eredmény kiértékeléséig (Pálvölgyi, 2018). Erre törekedve próbálom meg bemutatni egy lehetséges projekt felépítését ebben a témában. Az általam tervezett projekt folyamatát a következőkben az M. Nádas Mária által használt szakaszok mentén mutatom be (2010).

4.1. A projekt szakaszai

4.1.1. Inkubációs szakasz

Tulajdonképpen már a projekt inkubációs szakaszához tartozik maga a kérdőív is, amelyben a pedagógus fel tudja mérni a diákok érdeklődését a téma iránt, illetve amely során a tanulók megismerik a szövegeket, amelyek mentén a projekt kidolgozásra kerülhet. A kérdőív értékelése pedig egyértelműen jelentené egyben a projekt inkubációját is. Ezen az értékelő alkalmon a kérdőívre érkezett megoldások megbeszélése mellett a pedagógus felhívhatja rá a figyelmet, hogy ezekkel a szövegekkel (ha érdeklődés mutatkozik) projekt formájában is foglalkozni fognak. Ezután elmondja, hogy a projekt végeredményeképpen olyan gyűjtemény(eke)t vár, amely(ek) a verseket használva, azokból kiindulva, lehetőleg konkrét sorokat is felhasználva járnak körül egy szabadon választott témát. Fontos, hogy a projekt megálmodásában, a végeredmény elképzelésében a diákok is részt vegyenek, a cél egy közös *brainstorming*ot kialakítani a tanórán. A tanár feldolgozásra javasol a három, a szöveghez egyértelműen kötődő témát: nő-/anyaszerep, apa–fiú viszony, gyászfeldolgozás. (lásd. 2.3.1. fejezet) Természetesen a szövegekről való beszélgetések közben, illetve a lehetséges témák ismertetésekor a diákokban felmerülhetnek más feldolgozásra érdemes témák is, amelyek bevonása szintén szükséges.

Ebben a szakaszban a tanulók elkezdhetnek ötleteket gyűjteni, hogy milyen eszközökkel, milyen csoportokban, miféle produktumot hozzanak létre. A projekt sikeres végrehajtásához a tanár támogatása elengedhetetlen, előny, hogyha ő is részt vesz a produktum létrehozásának folyamatában.

Ha ebben a szakaszban a csoport nem motivált (és nem is motiválható), akkor a tanár lemondhat a projekt végrehajtásáról.

4.1.2. A projekt indítása

Ebben a szakaszban a diákok feliratkozhatnak az adott témákra, vagyis a felmerülő (legalább három) téma közül kiválaszthatják, melyiken dolgoznának. Javaslom, hogy a pedagógus ne zárkózzon el attól, hogy egy diák akár több témán is dolgozzon, több munkát elkészítve, sőt létrejöhet olyan alkotás is, amely több témához is köthető a választhatók közül. Ebben a fázisban szükséges definiálni a projekt tervezett eredményét, illetve az elvégzésre adott időkeretet. Természetesen a témák véglegesítésénél a pedagógusnak oda kell figyelnie, hogy egyik tanulót se érintsék érzékenyen a felmerülő témák (a csoport adottságait a tervezés során figyelembe kell venni).

A projekt végeredményeképpen egy-egy olyan összetett, a témát feldolgozó gyűjtemény jönne létre, amely magában foglalja a diákok munkáit, amelyek természetesen sokfélék lehetnek: átiratok, kisfilmek, zenés produkciók, flashmobok (akár Koltay Dorottya Szonja projektjének mintájára), felolvasások, drámai jelenetek, plakátok, képzőművészeti alkotások, fényképek, makettek stb. Lehetségesnek tartom a feladat megoldási lehetőségei közé beemelni a mesterséges intelligenciával történő feladatmegoldást, például illusztrációk készíttetését mesterséges intelligencia alapú képgeneráló applikációk segítségével, amely ugyanúgy teljesértékű elvégzése lehet a feladatnak.

Az időkeretet a feladatok komplexitására való tekintettel érdemes legalább két hétben meghatározni, de még szerencsésebb lehet például egy egyhónapos határidő. Célszerű lehet (ha van rá lehetőség) kilátásba helyezni, hogy a kész projektet az osztály majd az egész iskola előtt bemutathatja, ezzel további motivációt adva a tanulóknak az igényes munkára. Jó, ha a tanár, mindegyik apróbb projektbe belelát, ötleteivel segíti a diákokat abban, hogy igényes produktumokat hozzanak létre.

A szakasz során a tanulócsoportok saját tervet készíthetnek, melyben felvázolják, hogy milyen lépésekben, milyen részhatáridőkkel végzik majd el a munkát. Feloszthatják a feladatokat, eldönthetik, hogy ki miért felel.

4.1.3. A projekt végrehajtása

Ebben a szakaszban a tanulók saját terveiket hajtják végre. A projekt sikeressége érdekében természetesen szükség van konzultációs alkalmakra (akár tanóra keretében), amikor a tanár ötleteket adhat a tanulóknak, illetve a tanulók beszámolhatnak róla, hogy hogyan haladnak vállalt feladatukkal. Nagyjából az idő leteltének felére mindenképpen ütemezzen a csoport egy alkalmat, amikor minden résztvevő kötelezően beszámol addigi haladásáról, tapasztalatairól. A tanár segítsége ezekben a témákban elengedhetetlen, hiszen világlátottsága és élettapasztalata által olyan tudást képes hozzáadni a munkához, amelynek a diákok nem feltétlenül vannak birtokában. Ezek a javasolt témák olyanok, amikről egy felnőtt embernek szinte biztosan vannak tapasztalatai, valószínűleg érettebben látja a nők szerepét társadalmunkban, jó eséllyel megélte már a gyász valamely formáját, és mint olyan személy, aki nem él együtt már a szüleivel (illetve akár már maga is szülő) az apa–fiú viszonyról is értékes tapasztalatai lehetnek. Természetesen ahhoz, hogy a projekt elérje célját, szükséges, hogy a tanár ezeket a tapasztalatait ne erőltesse rá a diákokra, viszont kiváló lehetőséget nyújt a projekt ahhoz, hogy megossza velük ezeket.

4.1.4. A projekt lezárása

Ha alkalom adódik arra, hogy a résztvevő tanulók a projekt eredményét az egész iskola előtt bemutathassák (például ebédszünetek alkalmával), az többnyire szerencsés lehetőség. Ha erre nem adott a lehetőség, akkor javaslom a különböző tematikus projektek tanórai feldolgozását. Erre a tanórára esetleg ellátogathat az iskola néhány érdeklődő tanára és diákja, ezzel hivatalosabbá téve a prezentáció alkalmát. Ne feledjük, hogy ez a projekt az eredményét vizsgálók számára is nevelő hatással lehet.

Az értékelést viszont érdemes zárt körben elvégezni, megbeszélni, kit hogyan érintett meg a téma, milyen nehézségek adódtak, milyen élmények fűződnek a projekt végrehajtásához.

4.2. A projekttől várt eredmények

Egy jó projektnek azon túl, hogy a tanulók számára érdekes, és személyesen bevonódnak a munkába, oktatási célokat is szolgálnia kell (Larmer & Mergendoller, 2010). (Ez a munka során a tanulók jobban megtanulnak együtt dolgozni. A tanár és a tanulók a klasszikus tanórai kereteken túllépve is megismerhetik egymást, ami a további közös munkájukat is segítheti. A tanulók érzékenyebbé válnak olyan témákra, amellyekkel gondolkodó felnőttekként valószínűleg találkozni fognak, és ez a nevelés olyan önszerveződő keretben valósul meg, hogy a diákok nem fogják erőltetettnek érezni. Az értelmező olvasásuk fejlődni fog, tapasztalatot szereznek kortárs versek értelmezésében, illetve a velük való értelmezői és projektfeladatok során megtanulnak szabadabban nyúlni a költeményekhez. Remélhetően a projekt következtében bátrabban és szívesebben szólnak majd hozzá a különböző költemények közös elemzéséhez.

ÖSSZEGZÉS

Összegzéseképpen megállapítható, hogy a *Kőmíves Kelemenné* című ballada nemzeti kultúránk egyik meghatározó alkotása, amely érdemes arra, hogy a középiskolai irodalomtanításban nagyobb szerepet kapjon, annál is inkább, mivel a személyiségfejlesztést, valamint a morális és az érzelmi nevelést célzó, pedagógiai potenciál is rejlik benne.

Arra a felismerésre, miszerint a népballadában rejlő társadalmi, kulturális és identitásbeli kérdéseket is fontos volna a téma kapcsán, a tanulókkal közösen kibontani, a kutatás során megtalált, kortárs párbeszédszövegek vezettek el. Ezekkel foglalkozva éreztem át igazán, hogy saját pedagógiai lehetőségeinket szűkítjük be, ha ezt az ismert népballadát pusztán a ballada műfaj műnemköziségének vagy az építőáldozat fogalmának illusztrációjaként ismertetjük meg a diákokkal. Így jutottam el az összehasonlító irodalomelméleti szemléletet tükröző, de az irodalmi alkotást társadalmi és morális kérdésekkel is kapcsolatba hozó, alapvetően véleményformálásra, és nem a tanultak visszaadására buzdító kérdőív kidolgozásához, melyet összesen harminc, a középiskola 11. (17 fő) és 12. (13 fő) évfolyamán tanuló diák töltött ki.

A kérdőív feldolgozása során gyűjtött tapasztalatok arra késztettek, hogy a kutatást ne zárjam le itt, hanem egészítsem ki egy, a műcsoportot (a népballadát és a kortárs párbeszédszövegeket) továbbra is fókuszban tartó projektmunkával, amely kreatív, alkotói energiákat is felszabadíthat néhány, a szövegekhez köthető téma mentén.

A párbeszédszövegek, a kérdőív és a projektmunka segítségével a népballada olyan feldolgozása válik lehetségessé, amely a szöveget tágabb kontextusba helyezve sokkal átfogóbb témákon gondolkodtatja el a diákokat, és ily módon hatékonyan járulhat hozzá identitásuk önreflexív kialakításához, világ- és társadalomképük kiépítéséhez. A feladatcsoport olyan aktuális és a diákok számára is érdekes kérdések megvitatására lehet alkalmas, mint a női szerepek, illetve az apa–fiú kapcsolat az irodalomban és a történelemben, valamint a gyász és a gyászfolyamat problémakörei.

A tanulók visszajelzéseiből – melyeket a közös munka különböző szakaszaiban osztottak meg velem –arra a következtetésre jutottam, hogy az elméletinek indult, de idővel gyakorlati elemekkel (kérdőíves felméréssel, illetve projektmunkával) is kiegészült kutatásomnak már jelen stádiumában is értékelhető eredményei vannak, ami egyértelmű motiváció a megkezdett munka folytatására.

IRODALOM

Albert, E. (1995) Adatok A falba épített feleség típusú népballada további kutatásához, *Kriza János Évkönyv, 3*, 189–206.

Albert, E. (2004) *A halálra táncoltatott leány. Csíki Népballadák*, Albert Kiadó. https://www.kjnt.ro/balladatar/ballada/komuves-kelemen (2024. 12. 16.)

Angyalné Volant, V. (2022). *Irodalom 11*., Oktatási Hivatal.

Radóczné Bálint, I. (2020). *Irodalom 6*., Oktatási Hivatal.

Radóczné Bálint, I. (2020). *Irodalom munkafüzet 6*., Oktatási Hivatal.

Bartalis B., Kádár E. & Tamás A. (2024) *Magyar Nyelv és Irodalom* (VII. osztály), Kreatív Kiadó, https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20VII-a/Limba%20si%20literatura%20materna%20maghiara/Tk9SQU5E/A1726.pdf (2025. 01.21.)

Csíkos Cs., (2020) *A neveléstudomány kutatásmódszertanának alapjai*, ELTE Eötvös Kiadó. https://www.eltereader.hu/media/2020/12/web_Csikos-Csaba_Bevezetes__.pdf (2025. 01. 21.)

Fábián Vári, L. (2012). *Vannak ringó bölcsők* (Kárpátaljai népballadák és népdalok), Intermix Kiadó.

Faragó ‚J. (1998). *Ószékely népballadák,* Kriterion.

Faragó, J. (1996). Miért éppen Déva vára a színhelye Kőmíves Kelemenné balladájának? (Faragó József válaszai Beke György kérdéseire), *Nyelvünk és Kultúránk, 27*(92–93), 111–127.

Gombocz, O. (2022). Kérdőíves adatgyűjtés, interjúkészítés, In Kaposi, J. & Szőke-Milinte, E. (Eds.), *Kutatási módszerek pedagógusjelölteknek* (pp. 117–134). Pázmány Péter Katolikus Egyetem. https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/1271/1/kutatasi_modszerek.pdf (2025. 01. 21.)

Horger, A. (1902). A „Kőmíves Kelemenné” eredete, *Etnographia, 13*, 392–404.

Janik, M. & Legeza, M. (2021). *Irodalom 6.*, Oktatási Hivatal.

Janik, M. & Legeza, M. (2021). *Irodalom munkafüzet 6.,* Oktatási Hivatal.

Kallós, Z. (1977). *Balladák Könyve*. Magyar Helikon Könyvkiadó

Kárpáti, A. & Vajda, L. (1916). *Kőmives Kelemen*, Táltos.

Kiss, E. V. (2021) A néptánc és a kortárs táncművészet találkozása a Kőműves Kelemen rockballadában, *Valóság, 64*(11), 78–83.

Kiss, G. & Tankó I. (2022). *Irodalom 11*., Oktatási Hivatal

Kriza, J. (1863). *Vadrózsák*. https://mek.oszk.hu/06100/06191/html/ (2025. 01. 27.)

Küllős I. (2017) Női műfajok, nemi szerepek a magyar közköltészetben és a folklórban, *Magyar Művészet*, *5*(1), 53–63.

Lajtha László (1941). Erdélyi népköltés, *Pásztortűz 27(4)*., 209–212

Larmer, J. & Mergendoller, J. R. (2010). *Seven Essentials for Project-Based Learning*, https://ascd.org/el/articles/seven-essentials-for-project-based-learning (2025. 01. 22.)

M. Nádasi, M. (2010). *A projektoktatás elmélete és gyakorlata*, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége. https://tehetseg.hu/sites/default/files/06_kotet_net.pdf (2025. 01. 23.).

Nagy A. (2011). Miért nem szökik meg Kőmíves Kelemenné?, *Látó, 22*(6), 100–108.

Nánay I. (1982). Az áldozathozatal változatai, *Új Szó*, *15*(41), 14.

Ortutay, Gy. (1935). *Székely népballadák*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda

Ortutay, Gy. (1955). *Magyar népköltészet II.* (népballadák), Szépirodalmi Könyvkiadó.

Ortutay, Gy. (1977) szerk. *Magyar Néprajzi Lexikon I (A–E)*, Akadémiai Kiadó.

Pálvölgyi, L. (2018). *Projektpedagógia*, https://pmi.hu/blog/projektpedagogia-5059 (2025. 01. 23.).

Sarudy, Gy. (1899). Kőmives Kelemenné mondája, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 9, 41–71.

Siklós, O. (1973). Sarkadi Kőműves Kelemenje, *Tiszatáj*, *27*(9), 26–29.

Solymossy, S. (1924). Kőmíves Kelemenné (népballada tanulmány), *Népélet*, *34*(1–2), 133–143.

Stefány, J. (2008). A projektpedagógia szerepe az oktatásban. In Falus K. &Vajnai V. (Eds.) *Kompetenciafejlesztés projektmódszerrel* (pp. 11–17.), OFI.

Vágási E. (2015). *Az építóáldozat szimbolikájának összehasonlítása az európai balladákban* (Párhuzamok a védikus rítusokkal) A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, https://www.academia.edu/33279628/Az_%C3%A9p%C3%ADt%C5%91%C3%A1ldozat_szimbolik%C3%A1j%C3%A1nak_%C3%B6sszehasonl%C3%ADt%C3%A1sa_az_eur%C3%B3pai_ballad%C3%A1kban_P%C3%A1rhuzamok_a_v%C3%A9dikus_r%C3%ADtusokkal (2025. 01. 21.)

Vargyas, L. (1959.). Kutatások a népballada középkori történetében. III. A „Kőműves Kelemen” eredete, *Néprajzi Értesítő*, *41*, 5–73. https://vargyaslajos.hu/docs/1950/57Kutatasok_a_nepballada_kozepkori_torteneteben_III_A_.pdf (2025. 01. 27.)

Vargyas, L. (1976.). *A magyar népballada és Európa* I, Zeneműkiadó.

Vargyas, L. (1976.). *A magyar népballada és Európa* II, Zeneműkiadó.

MELLÉKLETEK

1. MELLÉKLET (UDVARHELYSZÉKI VARIÁNS)

Kőmíves Kelemenné
(A falba épített asszony)

Tizenkét kőmíves összetanakodék,
Magos Déva várát hogy felépítenék,
Hogy felépítenék félvéka ezüstért,
Félvéka ezüstért, félvéka aranyért.
Déva városához meg is megjelentek,
Magos Déva várhoz hozzá is kezdettek,
Amit raktak délig, leomlott estére,
Amit raktak estig, leomlott reggelre.

Megint tanakodott tizenkét kőmíves,
Falat megállítni hogy lesz lehetséges,
Míg elvégre ilyen gondolatra jöttek,
Egymás között szoros egyességet töttek.
Kinek felesége legelőbb jő ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,
Keverjük a mészbe gyönge teste hamvát,
Avval állítsuk meg magos Déva várát.

„Kocsisom, kocsisom, nagyobbik kocsisom,
Én uramhoz menni lenne akaratom!
– Kőmíves Kelemen felesége mondja –
Fogd bé a lovakot, fogd bé a hintóba,
Fogd bé a lovakot, állj is gyorsan elé,
Hadd menjünk, hadd menjünk Déva vára felé."
Mikor fele útját elutazták volna,
Erős idő vala, záporeső hulla:
„Asszonyom, csillagom, forduljunk mi vissza,
Rossz jelenést láttam az éjjel álmomba,
Az éjjel álmomba olyan álmot láttam,
Kőmíves Kelemen udvarába jártam,
Hát az ő udvara gyásszal van béhúzva
Annak közepibe mély kút vala rakva,
S az ő kicsi fia oda beléhulla.
Az éjjeli álom nem telik ma jóra,
Asszonyom, asszonyom, forduljunk meg vissza!"
„Kocsisom, kocsisom, nem fordulunk vissza,
A lovak se tiéd, a hintó se tiéd,
Csapjad a lovakat, hadd haladjunk elébb!"

Mennek, mendegélnek Déva vára felé,

Kőmíves Kelemen őket észrevevé.
Megijede szörnyen, imádkozik vala:
„Én uram istenem, vidd el valahova!

Mind a négy pej lovam törje ki a lábát,
Vessen a hintómnak négy kereke szakát
Csapjon le az útra tüzes istennyila
Horkolva térjenek a lovaim vissza!”

Mönnek, möndögélnek Déva vára felé,
Sem lovat, sem hintót semmi baj nem lelé.

„Jó napot, jó napot tizenkét kőmíves!
Neked is jó napot, Kelemen kőmíves!”
Köszöne az asszony, az ura válaszolt:
„Édes feleségem, neked is jó napot!
Hát ide mért jöttél a veszedelmedre,
Szép gyöngén megfogunk, bédobunk a tűzbe.
Tizenkét kőmíves azt a törvényt tette:
Kinek felesége hamarébb jő ide,
Fogjuk meg szép gyöngén, dobjuk bé a tűzbe,
Annak gyönge hamvát keverjük a mészbe,
Avval állítsuk meg magos Déva várát,
Csak így nyerhessük el annak drága árát.”

Kelemenné asszony, hogy átalértette
Bánatos szívének így lett felelete:
„Várjatok, várjatok, tizenkét gyilkosok,
Amíg búcsút veszek; csak addig várjatok,
Hogy búcsút vehessek asszonybarátimtól,
Asszonybarátimtól s szép kicsi fiamtól:
Mert a halottnak is hármat harangoznak,
Én árva fejemnek egyet sem kondítnak!”

Kelemenné asszony avval haza mene,
Egyszer-mindenkorra, hogy végbúcsút venne,
Hogy végbúcsút venne asszonybarátitól,
Asszonybarátitól s szép kicsi fiától.
Avval visszamene Kőmíves Kelemenné,
Sírva haladt magos Déva vára felé,
Megfogák szép gyöngén, bétevék a tűzbe,
Az ő gyönge hamvát keverék a mészbe,
Avval állíták meg magos Déva várát,

Csak így nyerheték meg annak drága árát…
Kőmíves Kelemen, mikor haza mene,
Az ő kicsi fia jöve véle szembe.
„Isten hozott haza, kedves édes apám!
Hol maradt, hol maradt az én édes anyám?”
Az ő édes apja neki így felele:

„Hadd el, fiam, hadd el, haza jő estére.”

„Istenem, Istenem, este is eljöve,
Mégis édes anyám még haza nem jöve!
Apám, édes apám! mondja meg igazán,
Hogy hol van, hogy hol van az én édes anyám!”
„Menj el, fiam, menj el, magos Déva várra,
Ott van a te anyád, kőfalba van rakva.”

Elindula sírva az ő kicsi fia,
Elindula sírva magos Déva várra,
Háromszor kiáltá magos Déva várán:
„Anyám, édes anyám! szólj bár egyet hozzám!”
„Nem szólhatok, fiam, mert a kőfal szorít,
Erős kövek közé vagyok bérakva itt.”
Szíve meghasada s a föld is alatta,
S az ő kicsi fia oda beléhulla.

(Székely népballada)

2. MELLÉKLET (AJNÁDI VARIÁNS)

Kőmíves Kelemenné
(A falba épített asszony)

Tizenkét kőmives, tizenkét kőmíves
Elfogadták ők az magos Déva várát,
Magos Déva várát.

Hezza is fogának, hezza is fogának,
Mit délelőtt raktak, délután leomlik.
Délután leomlik.

– Istenem, istenem, mi annak az oka,
Hogy a mü szép várunk nem akar épülni,
Nem akar épülni.

Tizenkét kőmíves nagy fogadságot tett,
Melik felesége hamarább odajő,
Hamarább odajő,

Fogják meg, öljék meg, keverjék mész közé,
Minden apró csontját rakják kőfal közé,
Rakják kőfal közé.

Kőmíves Kelemen rikoltá szolgáját:
– Szolgám, szolgám, szolgám, én azt mondom néked,
Én azt mondom néked:

Menj el te csak haza, mondjad asszonyodnak,
Ne siessen haza, késsen az ebéddel,
Késsen az ebéddel.

Erre a jó szolga haza es indula,
A kapun bemene s kapu megcsattana,
Kapu megcsattana.

Kifuta asszonya s kérdi hogy mi baj van.
– Az a baj, az a baj, szép kedves asszonyom,
Szép kedves asszonyom.

Azt üzeni gazdám siessél ki hozzá,
Siessél ki hozzá, siess az ebéddel,
Siess az ebéddel.

– Szolgám, szolgám, szolgám, fogd bé az hat lovat,

Fogd bé az hintóba s állítsd az ajtóba.
Állítsd az ajtóba.

Mikor már félútig elérének oda:
– Asszonyom, asszonyom – szólítá a szolga,
Szólítá a szolga.

– Asszonyom, asszonyom, én egyet gondolék.
– Szolgám, szolgám, szolgám, mondd meg, mit gondoltál.
Mondd meg, mit gondoltál.

– Én aztat gondoltam, térjünk meg mü innen.
Jobb lesz nekünk, jobb lesz térjünk meg mü innen,
Térjünk meg mü innen.

– Szolgám, szolgám, szolgám, kezedben a gyeplő.
Kezedben az ostor, hajtsad az hat lovat,
Hajtsad az hat lovat.

Kőmíves Kelemen felállott kőfalra,
Meglátta hintáját, meglátta hat lovát,
Meglátta hat lovát.

– Istenem, Istenem, szerelmes Istenem,
Talán az én szolgám nagy hazugsággal járt,
Nagy hazugsággal járt.

– Istenem, istenem, adj egy sötét záport,
Hogy ne tudjon jönni az én szép kedvesem,
Én jó feleségem!

Mikor eztet mondá, oda es érének,
Erre jó Kelemen kapá az puskáját,
Meglövé szolgáját.

– Jónapot, jónapot, Kőmíves Kelemen,
Jónapot, jónapot, Kőmíves Kelemen,
Kőmíves Kelemen!

Istenem, Istenem, mi annak az oka,
Hármat es köszönék, egyet sem fogada.
Egyet sem fogada.

– Az a baj, az a baj, kedves feleségem,
Megfogunk, megölünk, mész közé keverünk,
Mész közé keverünk,

Minden apró csontod kőfal közé rakjuk
Magas Déva várát véle megállítjuk,
Véle megállítjuk.

Az asszony már erősen viselős, s ahogy befalazták, megszülte kicsiny fiát. Mer nem ölték meg, hanem elevenen falazták el. Szerencséjére az egyik karját tudta mozgatni, és ezzel a kézivel adta a csécsit a gyereknek. így nevelte hét esztendeig. Ez alatt a hét esztendő alatt Kőmives Kelemen gyászolá feleségét, de a hét év elteltével új lakodalomra készült. Megérezte ezt a befalazott asszony, szétlökkintette a falat, és útnak indult kisfiával hazafelé. Mikor a kapu elé értek, levetette utolsó rongyát (mer a ruhája hét esztendő alatt lenyütt a falban), rátekerte a fiára, kinek nem volt ruhája. A gyerek szájába tette a mátkagyűrűjét, s kitanította, menjen be egyenesen a násznép közé, álljon meg Kőmíves Kelemen előtt, köszöntse fel, s ha már ivott, lökje be nyelvével a pohárba a gyűrűt. A gyerek be is megy. Csak nehezen jut apja elé, mer a násznép taszigálja, de végre elibe ér. Fölköszönti, iszik, s visszaadja a poharat. Kőmíves Kelemen, ahogy szokás, kiissza a maradékot; a szája pereméhez ér valami, megnézi — hát látja, hogy ez az ő régi mátkagyűrűje. Megkérdi a gyerektől, kitől kapta a gyűrűt. A gyerek megmondja. Kőmíves Kelemen kimegy. Amikor meglátja a régi asszonyát mezitelenül, visszamegy a házba, leszedi az új asszonyról a selyemszoknyát, a bársony ingvállat, a gyöngyöket, az arany ékszereket, kiviszi s ráadja a régi asszonyra. S mikor behozza az egyik ajtón, a másikon kimegy az új asszony pőrén a násznéppel. Attul fogva mindig együtt éltek.

3. MELLÉKLET (PÁL SÁNDOR ATTILA: A FALBA ÉPÍTETT ASSZONY BALLADÁJA)

Pál Sándor Attila
A falba épített asszony balladája

tizenkét kőműves összetanakodott,
egyik azt mondta, kurva sok a meló, de hiába, ezt kell csinálni,
másik azt mondta, lófaszt fog itt gürcölni ennyiért, ő inkább lelép,
harmadik azt mondta, hova mész, ha külföldre, veled tartok,
negyedik azt mondta, ő nem abba az országba megy, hanem egy másikba,
ötödik azt mondta, nem beszéltek nyelveket, barmok, hova mennétek,
hatodik azt mondta, ő velük menne,
hetedik azt mondta, jobb a pénz, de túl sok ez így, nem lehet bírni,
nyolcadik azt mondta, kérek még egy sört,
kilencedik azt mondta, Jancsi, haladjál azzal a kibaszott malterral,
tizedik azt mondta, Kelemen, ilyen hülye nevet, jól kibasztak veled,
tizenegyedik azt mondta, megint megcsalt az asszony,
tizenkettedik azt mondta, fogjuk meg gyengéden, és tegyük bé a mészbe.

(Pál Sándor Attila: *Balladáskönyv*, Magvető, 2019)

4. MELLÉKLET (ZÁVADA PÉTER: MÉSZ)

Závada Péter
Mész

Aligha kétséges, hogy a mészkő minden formája,
tehát a te csontjaid egy része is, valamikor oldott
állapotban volt a tengerben, anya. Legalábbis
ezt olvastam valami képes ismeretterjesztő újságban,
amikor beültem melléd, egy kikapcsolt fodrászbura
alá – a tiéd megnyugtatóan zúgott. Aztán fizikai
folyamatok következtében csapódtál ki, élő szervezetek
közbenjárásával választódtál ki. A szén-dioxidban
gazdag esővizek bontani kezdték a föld megmerevedési
kérgét – írták, én pedig ebből arra következtettem,
hogy roppant mennyiségű, erősen koncentrált szénsavas
oldatként jutottál a tengerbe – a bura zúgása mintha
a tengeré. Helyenként a koncentráció oly fokot ért el,
hogy a mészkő mint iszap rakódott le. Jelenleg is
találni még igen nagy mélységben is mésziszapot.
Úgy látszik, azóta is egyre képződsz. A mészkő kitűnő
építőanyag. A tömött mészkőből égetik a meszet.
Miután meghaltál, apa beidőzített egy tisztasági festést.
A mészégetés alapanyaga a mészkő, kalciumkarbonát.
Apró kalcitkristályokból állsz, anya. Ezer Celsius-fok körüli
hevítés hatására szén-dioxidra és kalcium-oxidra esel szét.
A szén-dioxid a lelked. Apával úgy döntöttünk, hogy
szép gyöngén megfogjuk az elégett csontjaidat,
az elégett véredet, és a mészhabarcs közé keverünk,
noha már abban is te voltál. Aztán amit estig raktunk,
leomlott reggelre.

(Závada Péter: *Mész*, Jelenkor, 2015)

5. MELLÉKLET (A KÉRDŐÍVRE ADOTT VÁLASZOK KIÉRTÉKELŐ GRAFIKONJAI)

Az alábbiakban a kérdőívre adott válaszok kiértékelő grafikonjai közül azokat jelenítem meg, amelyekre a dolgozatban is hivatkozom.

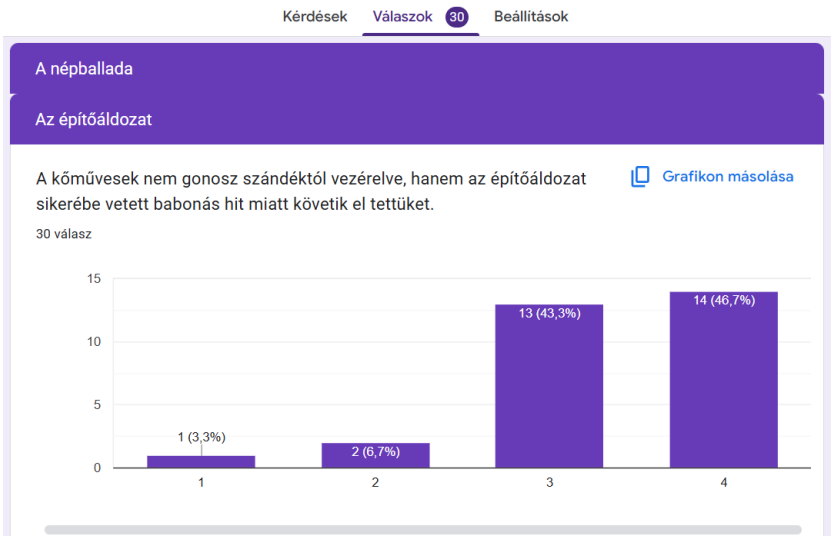

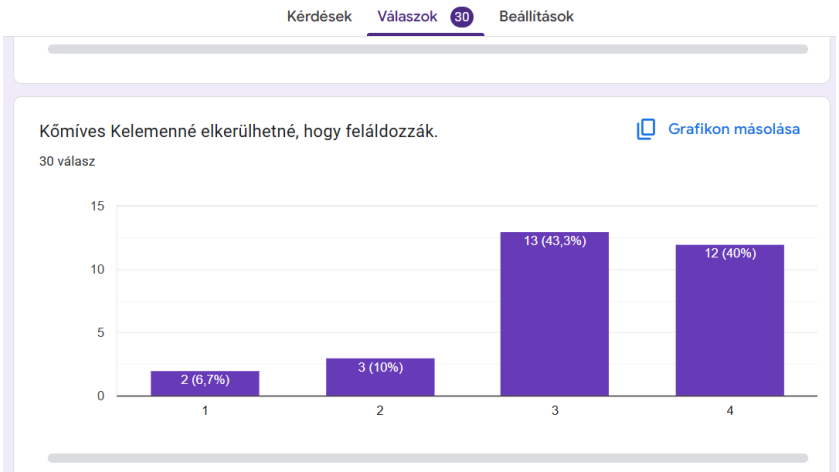

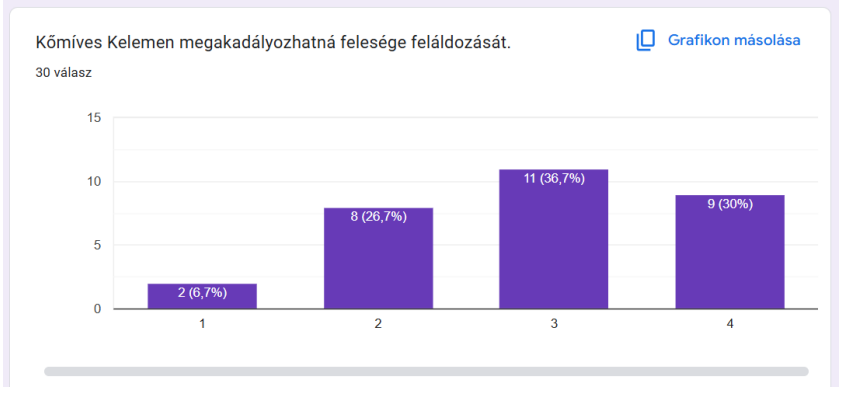

Kőmíves Kelemen fiának szerepe, reakciói

Grafikon másolása

30 válasz

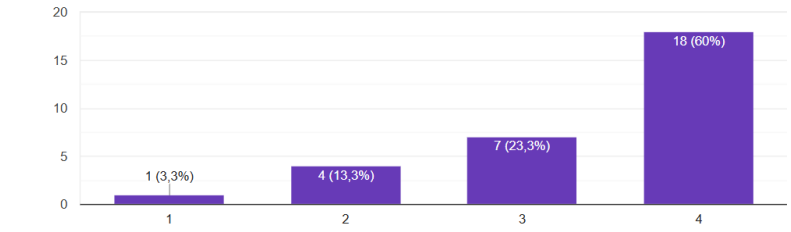

Mi történik Kőmíves Kelemen fiával? Hogyan értelmezed a népballada zárlatát? Jelöld be a szerinted helyes választ!

Grafikon másolása

30 válasz

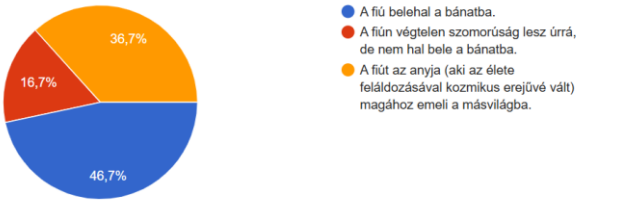

A *Kőmíves Kelemenné* című népballada mely témái, motívumai jelennek meg Pál Sándor Attila ballada-átiratában? (Több helyes válasz is lehetséges.)

Grafikon másolása

28 válasz

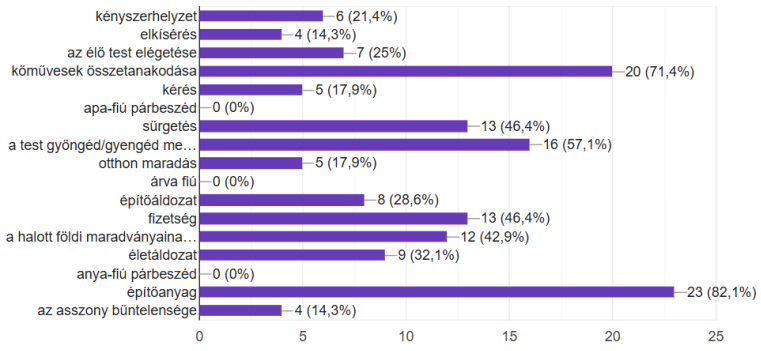

Hogyan értelmezed Pál Sándor Attila ballada-átiratának zárlatát? Jelöld be a szerinted helyes választ!

Grafikon másolása

29 válasz

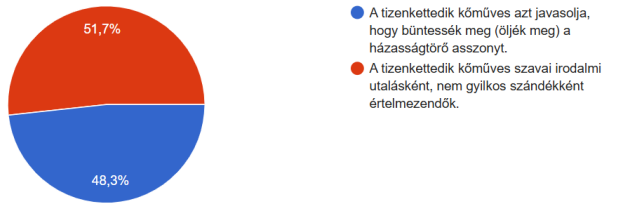

A *Kőmíves Kelemenné* című népballada mely témái, motívumai jelennek meg Závada Péter *Mész* című versében? (Több helyes válasz is lehetséges.)

Grafikon másolása

28 válasz

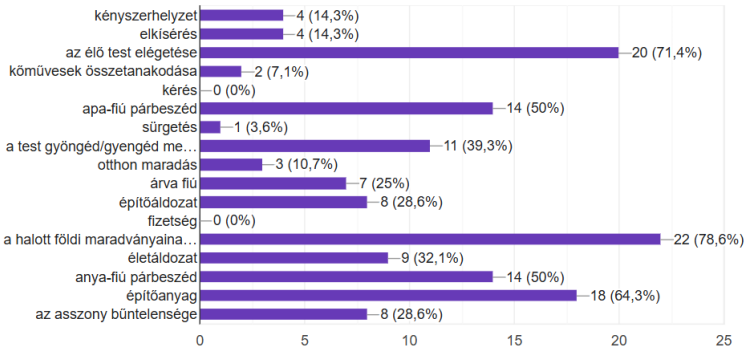

Hogyan értelmezed Závada Péter versének zárlatát? Jelöld be a szerinted helyes választ!

Grafikon másolása

29 válasz

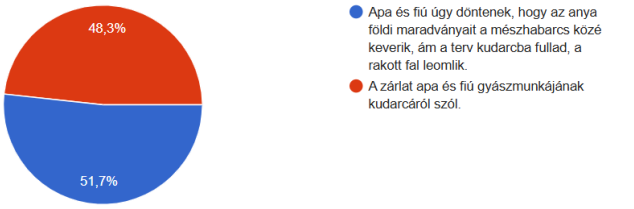

Női szerepek egykor és ma

Fogalmazd meg, hogy a középkori népballada és a két kortárs mű alapján te milyennek látod a különböző történelmi korokban (a középkorban és a 21. században) a női szerepeket (a feleség- és/vagy az anyaszerepet)!

15 válasz

Változik a szerepük de mindig feláldozzák őket

Az eredeti népballadában egy otthon maradó, családját nevelő és szerető nő/anya képe jelenik meg, aki ellenkezés nélkül vállalja az áldozathozatalt.
Az első kortárs műben sztereotipikusan egy eszköz a munkások számára, a házaséletben kielégíti a vágyakat, legyen szó akár ételről, akár szexuális vágyakról. Ugyanakkor utalhat arra is, hogy a munkának ugyanúgy nincs értelme, mint a házaséletben.
A második kortárs műben egy hirtelen elhunyt, férje és fia számára is rendkívül fontos nő képe jelenik meg.

Feláldozhatónak

Az eredeti szövegben egy öntudatos, erős, mégis belátó és engedelmes feleséget látunk, és egy gondoskodó, jövőre is gondoló édesanyát, a másodikban egy elnyomott, meg nem hallgatott, bűnösnek mondott feleséget, az utolsóban pedig egy tisztelendő, és szerethető édesanyát, aki kiérdemelte fia szeretetét, és nem érdemelte ki a halált.

A középkorban egy egyszerű, naiv, alázatos asszony. Manapság egy öntudatos lény, aki akár rosszat is tehet

A középkort vagy másnéven sötét középkorban tanulmányaim alapján sokféle babona és hiedelem létezett például a boszorkányság. Akkoriban ez teljesen rendben volt az ilyen cselekedett, nem büntették érte az embert, a mai világban ez teljesen elképzelhetetlen, hogy valamelyik építész úgy döntene hogy, ha nem egyenes a fal fogja és a kedves feleségét belekeveri habarcsba.

Kevésbé voltak tanultak, gazdaságilag jobban függtek a férfiaktól, szinte csak ők nevelték a gyereket a középkorban

A középkori női szerep sokkal nehezebb volt mint a 21. Századi, a feleségeknek a gyerekeket és a férjüket is el kellett látniuk és támogatniuk jóban rosszban, bár szerintem jobban meg voltak becsülve mint ahogy nekünk olvasóknak feltünik. A 21. Századi női szerep sok szempontból könnyebb, bár több felelőség is jár ezzel a szabadsággal, amit ezzel kapcsolatban a versből le szűrtem az talán az, hogy kevesebb megbecsülést kapnak a jelenkorban.

A nőknek nem volt nagyon választási lehetőségük, nem csinálhattak azt amit akartak. A férfiak elnyomták őket.

Szerintem Anyának lenni hatalmas dolog az életben, sokan tapasztalhatják ezt, sokan nem..sokan szeretnének, sokan nem és mégis anyák lesznek. Az emberiség egyik fő akadálymegküzdése megtanulni jó szülőnek lenni, mert ez azt hiszem az egyik legfontosabb dolog az életben, hogy jó szülő legyél. Minden egyes kis élet, döntés, életstílus meghatározója, hogy a szülők hogyan nevelnek, de szerintem különösen meghatározó az Anya szerepe egy gyermek életében (nem azt akarom ezzel mondani, hogy az Apa szerepe nem fontos, de ugyan olyan fontos, csak hogy mégis minden ember az Anyából születik meg) az Anyától kapja az első kis cseppmorzsákat az életből, és ha már a pocakban sincs jól a gyermek, az már egy nem egészséges út egy kisember születéséhez. Szerintem az Anyáknak sokkal jobban oda kéne figyelniük a gyermekeik nevelésére, és igen, borzasztó nagy feladat, és tényleg sokan úgy lesznek szülők, hogy nem szeretnék azt valójában, ezt meg is lehet érteni, és az valóban egy nehezebb út...de nagyon sok nő viszonyt úgy válik anyává, hogy mindennél jobban szeretnék azt és mégsem teszi meg a megfelelő lépéseket, miközben az ő szerepük a legmeghatározóbb egy ember életében.

A 21. századi nőre sokkal inkább a személyére, nem pedig, mint valakinek a feleségére gondolt a szerző. Ebben erősebben jelenik meg a gyász, sokkal jobban átadja az érzéseket. A gyermek számára a nő, mint anya, egyformán fontos mind a kettő műben.

A középkorban egy feláldozható szerepe lehetett, amit a 21. században felváltott némi empátia, illetve az anya-gyermek kapcsolat erőteljesen ki van hangsúlyozva.

A 21. századi emancipált nő a megcsalás bűne miatt szenved jogosan (?), míg a középkori nő ártatlan bárányként hal meg, sokkal alázatosabb, alárendeltebb a másik nemhez képest.

A második kivételével, ami kissé tárgyiasította a nőt, a másik kettő a családban betöltött szerepét élvezi ki, mind anya, mind feleségként. Ő az érzelmi támasza a családnak, biztonságot ad férjének és fiának is. Ha kikerül a rendszerből, itt meghal, akkor ezzel a érzelmi teherrel a magukra maradt családtagok nem tudnak megküzdeni. Tehát az anya és a feleség szerepét a balladák elsősorban érzelmi szempontból hangsúlyozzák, és akkor döntő jelentőségét tulajdonítanak neki.

A középkorban sokkal "feleslegesebbek", feláldozhatóbbak voltak a nők, még akkor is, ha nem csináltak semmi bűnöset, míg a 21. században a házasságtörő asszonyt akarják megbűntetni csak

Megjegyzések:

6 válasz

Hajrá Boncaaa!!! <3

👍

Természetesen biztos voltak olyan helyek/családok ahol a nőt egyenlő félként tekintették.

Jó volt a kérdőív, és sok sikert a feladathoz!

Nekem nagyon tetszik, hogy többször is, más-más szemszögből átdolgozták a művet, ezáltal egy kicsit mélyebben beleéltem magam a történetbe.

Nem olvastam még modern ballada-átiratokat, de köszönöm az élményt, nagyon tetszettek.

Köszönöm, hogy kitöltötted az űrlapot!

6. MELLÉKLET (NYILATKOZAT)

NYILATKOZAT

Kijelentem, hogy mesterséges intelligencia alkalmazást/programot (pl. képalkotó, szövegalkotó) nem használtam a dolgozat készítése során.

Jelen nyilatkozat aláírásával tudomásul veszem, hogy amennyiben bizonyítható, hogy a dolgozatot nem magam készítettem, illetve mesterséges intelligencia alkalmazás/program segítségét vettem igénybe vagy a dolgozattal kapcsolatban szerzői jogi jogsértés ténye merül fel, a Szekció megtagadja a dolgozat befogadását.

Dátum: 2025. 01. 28.

Taller B. Bonifác

Aláírás

TALLER BALÁZS BONIFÁC

Név (olvashatóan)